

Антон Павлович Чехов

Стая № 6

Глава 1

В болничния двор има малка пристройка, заобиколена от цяла гора репей, коприва и див коноп. Покривът ѝ е ръждясал, коминът – наполовина срутен, стъпалата пред входната врата са изгнили и обрасли с трева, а от мазилката са останали само следи. Фасадата ѝ е обърната към болницата, а гърбът гледа към полето, от което я отделя сивият болничен стобор с гвоздеи. Тия гвоздеи, обърнати с върховете нагоре, и стоборът, и самата постройка имат оня особен тъжен и жалък изглед, какъвто имат у нас само болничните и тъмничните сгради.

Ако не ви е страх, че ще се опарите от копривата, да тръгнем по тясната пътека, която води за пристройката, и да видим какво става вътре. След като отворим първата врата, влизаме в антрето. Тук край стените и около печката са натрупани цели планини от болнични вехториини. Сламеници, стари скъсани халати, панталони, ризи на сини ивици, негодни за нищо износени обувки – всички тия дрипи са струпани на купища, смачкани, гният и издават задушлива миризма.

Върху вехториите лежи винаги с лула в зъбите пазачът Никита, стар войник в оставка с избелели нашивки. Лицето му е сурово, изпито, веждите са нависнали над очите и придават на лицето му израз на степно овчарско куче, носят му е червен; не е висок, наглед е сух и жилив, но осанката му е внушителна и юмруците – много яки. Той е от ония простодушни, положителни, изпълнителни и тъпи хора, които обичат най-много от всичко в света реда и затова са убедени, че без бой не може. Той бие по лицето, по гърдите, по гърба, дето завърне, и смята, че инак тук не би имало ред.

По-нататък влизате в голяма широка стая, която заема цялата пристройка без антрето. Тук стените са измазани с мръсносиня боя, таванът е опушен като в селска къща без комин – ясно е, че през зимата печките пушат и мирише на неразгорели въглища. Прозорците са обезобразени отвътре, с железни решетки. Подът е сив и грапав. Вонни на кисело зеле, на прегорял фитил, на дървеници и на амоняк и в първия момент тая воня ви прави такова впечатление, като че влизате в зверилник.

В стаята са наредени кревати, привинтени към пода. По тях са насядали и лежат хора със сини болнични халати и с платнени шапки по староремски. Това са лудите.

Те са всичко пет души. Само един е от благородно звание, а

останалите са все еснафи. Първият от вратата, висок слаб еснаф с червеникави лъскави мустаци и с насълзени очи, е седнал подпрял глава и гледа в една точка. Денем и нощем той тъгува, клати глава, въздиша и горчиво се усмихва; рядко взема участие в разговорите и на въпросите обикновено не отговаря. Яде и пие машинално, когато му дадат. Ако се съди по мъчителната кашлица, която го разтърсва цял, по мършавината и руменината на бузите, вече е болен от туберкулоза.

След него иде дребен, жив, много подвижен старец с остра брадичка и с черна къдрава като на негър коса. Денем той се разхожда из стаята от единия прозорец до другия или седи по турски върху леглото и неспирно си подсвирква като синигер, тихо пее и се кикоти. Детската му веселост и живият характер се проявяват и през нощта, когато става, за да се помоли Богу, тоест да се удря с юмруци по гърдите и да почопли с пръст по вратата. Това е еврейният Мойсейка, малоумен, побъркан отпреди двадесетина години, когато изгоряла шапкарската му работилница.

От всички обитатели на стая №6 само той може да излиза от пристройката и дори от болничния двор на улицата. От тая привилегия се ползва отдавна, навярно като стар обитател на болницата и като кротък, безвреден идиот, градски шут, когото хората отдавна са свикнали да виждат на улицата, заобиколен от хлапета и кучета. С халатче, със смешна платнена шапка и по чехли, понякога бос и дори без панталони, той върви из улиците, спира се пред портите и дюкянчетата и проси копейки. На едно място му дадат квас, на друго – хляб, на трето – копейка, така че се връща в пристройката обикновено сит и богат. Всичко, каквото донесе, му го отнема Никита за себе си. Войникът върши това грубо, сърдито. Обръща джобовете му и призовава Бога за свидетел, че никога вече няма да пуска еврейна да излиза и че за него безредието е най-лошото нещо на света.

Мойсейка обича да прави услуги. Подава вода на другарите си, завива ги, когато спят, обещава всекиму да му донесе отвън копейка и да му ушие нова шапка; пак той храни с лъжица съседа си отляво, паралитик. Всичко това върши не от състрадание и не от някакви човеколюбиви съображения, а защото подражава и неволно се подчинява на съседа си отдясно, Громов.

Иван Дмитрич Громов, около тридесет и три годишен, от дворянски произход, бивш съдебен пристав¹ и губернский секретар, страда от мания за преследване. Той или лежи в леглото свит на кравайче, или пък

1. Съдебен изпълнител.

се разхожда от ъгъл до ъгъл, като че за да прави физически упражнения, а сяда много рядко. Винаги е възбуден, развълнуван и напрегнат от някакво смътно, неопределено очакване. Най-малкото шумолене в коридора или вик в двора го карат вече да вдигне глава и да почне да се вслушва: дали не идат да го арестуват? Дали не търсят него? И на лицето му веднага се изписват крайна тревога и погнуса.

Харесва ми широкото му скулесто лице, винаги бледо и нещастно, отразяващо като огледало душа, измъчена до смърт от борба и от продължителен страх. Гримасите му са странни и болезнени, но тънките черти, изписани върху лицето му от дълбоко, искрено страдание, са разумни и интелигентни и блясъкът на очите му е топъл, здрав. Харесва ми той самият, учтив, услужлив и необикновено деликатен в обноските си с всички освен с Никита. Когато някой изтърве копченце или лъжица, той бързо скача от леглото и ги вдига. Всяка сутрин поздравява другарите си с „Добро утро“, когато си ляга, пожелава им „Лека нощ“.

Освен постоянно напрегнатото състояние и гримасниченето лудостта му се изразява и в следното. Понякога вечер той се загръща в малкия си халат и целият разтреперан, тракайки със зъби, започва да ходи бързо от ъгъл до ъгъл и между креватите. Би казал човек, че има силна треска. От това, как внезапно спира и поглежда другарите си, личи, че му се иска да каже нещо много важно, но сякаш съобразявайки, че няма да го слушат или не ще го разберат, нетърпеливо разтърсва глава и продължава да крачи. Ала скоро желанието да говори надделява всички съображения и той се отпуска и говори горещо и страстно. Речта му е несвързана, трескава, като блънуване, поривиста и невинаги разбираема, но затова пък в нея се долавя – и в думите, и в гласа – нещо извънредно добро. Когато говори, в него личи и лудият, и човекът. Мъчно е да се предаде на хартия безумната му реч. Той говори за човешката подлост, за насилието, което потиска правдата, за прекрасния живот, който ще настъпи след време на земята, за решетките по прозорците, които му напомнят всяка минута за тъпостта и жестокостта на насилниците. Излизат някакви безредни, несвързани потпури от стари, но още недопети песни.

Глава 2

Преди около дванадесет-петнадесет години на най-главната улица в града живееше в собствена къща чиновникът Громов, човек солиден и заможен. Той имаше двама синове: Сергей и Иван. Вече като студент в четвърти курс Сергей се разболя от скоротечна туберкулоза и умря и тая смърт като че беше начало на цяла редица нещастия, които изведнъж се струпаха върху семейство Громови. Седмица след погребението на Сергей старият му баща бе даден под съд за фалшификация и злоупотреба и наскоро след това умря от тиф в болницата на затвора. Къщата и цялото движимо имущество бяха продадени на търг и Иван Дмитрич и майка му останаха без никакви средства.

По-рано, когато беше жив бащата, Иван Дмитрич живееше в Петербург, дето следваше в университета, получаваше шестдесет-седемдесет рубли на месец и нямаше никаква представа за немотията, а сега трябваше изведнъж да промени живота си. Той беше принуден да дава от сутрин до вечер евтини уроци, да преписва книжа и все пак да гладува, защото целият му доход отиваше, за да издържа майка си. Иван Дмитрич не можа да понесе тоя живот; той падна духом, залиня, напусна университета и се върна вкъщи. Тук, в градчето, го назначиха по протекция учител в околийското училище, но той не се сближи с колегите си, не се хареса на учениците и скоро напусна. Майка му умря. Около половин година той скита без служба, хранеше се само с хляб и вода и след това постъпи като съдебен пристав. На тая служба остана, докато не го уволниха по болест.

Никога, дори и в младите си студентски години, той не правеше впечатление на здрав човек. Винаги беше бледен, слаб, предразположен към настинка, ядеше малко, спеше лошо. От една чаша вино му се завишаваше свят и получаваше истеричен припадък. Винаги го влечеше към хората, но поради раздражителния си характер и мнителността си не се сближаваше с никого и нямаше приятели. За гражданите винаги се отзоваваше с презрение, като казваше, че тяхното грубо невежество и сънлив животински живот му се струват мерзки и отвратителни. Говореше с тенор, високо, разпалено и само с негодувание и възмущение или с възторг и учудване и винаги искрено. За каквото и да му заговориш, свежда всичко към едно: в града се живее отегчително и душно, обществото няма висши интереси, то води безцветен, безсмислен живот, като

го разнообразява с насилие, с груб разврат и лицемерие; подлещите са сити и облечени, а честните се хранят с трохи; трябва да имаме училища, местен вестник с честна насока, театър, публични лекции, сплотени интелигентни сили; обществото трябва да се осъзнае и да се ужаси. В съжденията си за хората слагаше гъсти бои, само бяла и черна, без да признава каквито и да било отсенки; за него човечеството се делеше на честни и подлещи; среда нямаше. За жените и любовта говореше винаги страстно, но нито веднъж не бе се влюбил.

В града въпреки резките му преценки и нервността му го обичаха и в негово отсъствие го наричаха галено Ваня. Вродената му деликатност, услужливост, порядъчност, нравствената му чистота и изтърканото му палтенце, болезненият вид и семейните му нещастия внушаваха добро, топло и тъжно чувство; при това той беше образован и начетен, знаеше по мнението на съгражданите си всичко и беше в града нещо като жив справочен речник.

Четеше извънредно много. Понякога седи в клуба, нервно дърпа брадичката си и прелиства списанията и книгите; и по лицето му се вижда, че не чете, а гълта и едва успява да смели прочетеното. Навярно четенето е било един от болезнените му навици, защото се нахвърляше еднакво жадно на всичко, каквото му паднеше подръка, дори и на миналогодишните вестници и календари. Вкъщи четеше винаги легнал.

Глава 3

Една есенна сутрин Иван Дмитрич, с вдигната яка на палтото си, газейки калта, се промъкваше по страничните улички и задните дворове, за да отиде у някакъв еснаф да събере едно вземане по изпълнителен лист. Беше в мрачно настроение, както винаги сутрин. На една улчица срещна двама арестанти в окови и с тях четирима конвойни с пушки. Преди това Иван Дмитрич често бе срещал арестанти и те винаги събуждаха в него чувство на състрадание и смущение, но сега тая среща му направи някакво особено, чудновато впечатление. Кой знае защо, изведнъж му се стори, че и той може да бъде окован във вериги и откаран по същия начин през калта в затвора. След като посети еснафа, на връщане у дома срещна близо до пощата познат полицейски надзирател, който се здрависа и измина с него няколко крачки по улицата, и, кой знае защо, това му се видя подозрително. Вкъщи през целия ден от ума му не излизаха арестантите и войниците с пушки и някаква необяснима душевна тревога му пречеше да чете и да се съсредоточи. Вечерта не запали лампа, а през нощта не спа и през цялото време мислеше, че могат да го арестуват, да го оковат и изпратят в затвора. Знаеше, че няма никаква вина, и можеше да гарантира, че и занапред никога няма да убие, да подпали и да открадне; но нима е мъчно да извършиш престъпление, без да искаш, неволно, и нима не е възможно да те оклеветят или да станеш жертва на съдебна грешка? Ненапрочно вековният народен опит ни учи да не се заричаме, че няма да стигнем до просешка торба и до затвор. А при сегашното съдопроизводство съдебната грешка е твърде възможна и в нея няма нищо необикновено. Хората, които имат някаква служебна, делова връзка с чуждото страдание, например съдиите, полиците, лекарите, с време по силата на навика закоравяват дотолкова, че и да искат, не могат да се отнасят към клиентите си по друг начин освен формално; в това отношение те не се различават по нищо от селянина, който коли в задните дворове овни и телета и не забелязва кръвта. А пък при формалното, бездушно отнасяне към личността, за да бъде един невинен човек лишен от всички имотни права и осъден на каторга, на съдията му трябва само едно: време. Само време, колкото да се спазят някои формалности, за които на съдията плащат заплата, а сетне – всичко е свършено. Иди търси подир туй справедливост и защита в това малко мръсно градче, на двеста версти от железопътната линия! Па и не е ли

смешно да мислиш за справедливост, когато всяко насилие се посреща в обществото като разумна и целесъобразна необходимост и всеки акт на милосърдие, например оправдателната присъда, предизвиква изблик от незадоволено отмъстително чувство?

На сутринта Иван Дмитрич стана ужасен, със студена пот на челото, вече напълно уверен, че всеки момент могат да го арестуват. Щом вчерашните тежки мисли не го напущат толкова дълго време, мислеше той, значи в тях има нещо вярно. Защото те не биха могли да му хрумнат без никакъв повод.

Стражар минава бавно край прозорците: това не е случайно. Ето двама души спират пред къщата му и мълчат. Защо мълчат?

И за Иван Дмитрич настъпиха мъчителни дни и нощи. Всички, които минаваха край прозорците му или влизаха в двора, му се струваха шпиони и полицейски агенти. По пладне изправникът² обикновено минаваше с двуконна кола по улицата; той отиваше от имението си извън града в полицейското управление, но Иван Дмитрич всеки път си мислеше, че кара много бързо и с някакъв особен израз; ясно е – бърза да съобщи, че в града се е появил много голям престъпник. Иван Дмитрич изтръпваше при всяко извънмяване и похлопване на вратата, измъчваше се, когато срещаше у хазайката си нов човек; при среща с полицаи и жандарми се усмихваше и почваше да подсвирква, за да изглежда равнодушен. Не заспиваше по цели нощи, защото чакаше да го арестуват, но хъркаше високо и въздишаше като насън, за да мисли хазайката му, че спи, защото, ако не спи, значи го измъчват угризения на съвестта – каква улика! Фактите и здравата логика го убеждаваха, че всички тия опасения са празна работа и психопатия, че ако се погледне на работата по-широко, в ареста и в затвора всъщност няма нищо страшно – стига само съвестта ти да е спокойна; но колкото по-умно и по-логично разсъждаваше, толкова по-силна и по-мъчителна ставаше душевната му тревога. Това напомняше историята на оня пустинник, който искал да си изсече място в девствената гора; колкото по-усърдно работел с брадвата, толкова по-гъсто и по-буйно се разраствала гората. Когато видя в края на краищата, че е безполезно, Иван Дмитрич съвсем престана да разсъждава и изцяло се отдаде на отчаянието и страха.

Започна да се усамотява и да избягва хората. Службата и преди това му беше противна, а сега му стана непоносима. Той се страхуваше, че ще го измамят някак, ще сложат незабелязано в джоба му подкуп и

2. Околийски полицейски началник.

сетне ще го изобличат, или че сам ще направи в канцеларските книжа някоя грешка, равносилна на подправка, или ще загуби чужди пари. Чудно, но никога друг път мисълта му не е била толкова гъвкава и изобретателна, както сега, когато всеки ден изнамираше хиляди разнообразни поводи, за да се опасява сериозно за свободата и честта си. Затова пък значително отслабна интересът му към външния свят и специално към книгите и паметта започна силно да му изневерява.

През пролетта, когато се разтопи снегът, в долчинката край гробищата бяха намерени два полуразложени трупа – на стара жена и на момче – с белези от насилствена смърт. В града се приказваше само за тия трупове и за неизвестните убийци. За да не помислят, че той е убиецът, Иван Дмитрич ходеше из улиците и се усмихваше, а при среща с познатите си пребледняваше, червеше се и започваше да уверява, че няма поподло престъпление от убийството на слаби и беззащитни хора. Но тая лъжа скоро го измори и след известно размишление той реши, че в неговото положение най-добре ще бъде да се скрие в зимника на хазяите. В зимника остана целия ден, сетне цялата нощ и втория ден, измръзна и след като дочака нощта, скришом, като крадец, се промъкна в стаята си. До разсъмване остана прав сред стаята, без да мръдне, и се вслушваше. Рано сутринта, преди изгрев слънце, при хазяйката му дойдоха печкари. Иван Дмитрич знаеше много добре, че са дошли да изидат наново печката в кухнята, но страхът му подсказа, че това са полицаи, преоблечени като печкари. Той излезе незабелязано от къщи и обзет от ужас, без фуражка и сюртук, хукна по улицата. Подире му тичаха с лай кучета, някъде зад него крещеше един селянин, в ушите му свиреше въздухът и Иван Дмитрич помисли, че насилието на целия свят се е струпало зад гърба му и го гони.

Задържаха го, заведоха го въщи и пратиха хазяйката му да доведе доктора. Докторът – Андрей Ефимич, за когото ще стане дума по-нататък, му предписа студени мокри кърпи на главата и валерианови капки, тъжно поклати глава и си отиде, като каза на хазяйката, че няма да дойде повече, защото не бива да се пречи на хората да полудяват. Тъй като въщи нямаше с какво да живее и да се лекува, Иван Дмитрич наскоро след това беше откаран в болницата, гдето го сложиха в отделение за венерически болни. Той не спеше нощем, капризничеше и безпокоеше болните и скоро по нареждане на Андрей Ефимич беше преместен в стая №6.

След година в града вече съвсем забравиха за Иван Дмитрич и книгите му, струпани от хазяйката в шейната под навеса, бяха изпокрадени

от хлапетата.

Глава 4

Съсед на Иван Дмитрич отляво е, както казах вече, еврейният Мойсейка, а съседът му отдясно – един плувнал в тлъстини, почти топчест селянин с тъпо, съвсем безсмислено лице. Това е недвижно, лакомо и нечистопльтно животно, отдавна вече загубило способността да мисли и да усеща. От него постоянно се носи остра, задушлива воня.

Никита, който чисти след него, го бие страшно, с пълен размах, без да жали юмруците си; и страшното тук е не че го бият – с това може да се свикне, – а че това затъпяло животно не отвръща на побоя нито със звук, нито с движение, нито с израз на очите, а само леко се полюлява, като тежка бъчва.

Петият и последен обитател на стая №6 е еснаф, който е служил някога като сортировач в пощата, дребен мършав блондин с добро, но малко лукаво лице. Ако се съди по умните му спокойни очи, които гледат ясно и весело, е голям хитрец и има някаква много важна и приятна тайна. Под възглавницата и под сламеника си държи нещо такова, което не показва никому, но не от страх, че могат да го отнемат и откраднат, а от срамежливост. Понякога се доближава до прозореца и обърнат гърбом към другарите си, слага нещо на гърдите си и го гледа с наведена глава; ако в това време се доближите до него, той ще се смути и ще откъсне нещо от гърдите си. Но не е трудно да се отгатне тайната му.

– Честитете ми – казва той често на Иван Дмитрич, – представен съм за „Станислав“⁶³ втора степен със звезда. Втора степен със звезда се дава само на чужденци, но, кой знае защо, за мене искат да направят изключение – усмихва се той и свива рамене в недоумение. – Ето нещо, което, да си призная, не очаквах.

– Нищо не разбирам от тия работи – заявява мрачно Иван Дмитрич.

– Но знаете ли какво ще постигна рано или късно? – продължава бившият сортировач и лукаво присвива очи. – Бездруго ще получа шведската „Полярна звезда“. Тоя орден е такъв, че заслужава да се потрудиш за него. Бял кръст и черна лента. Много е красив.

Едва ли някъде животът е толкова еднообразен, както в пристройката. Сутрин болните освен паралитика и дебелия селянин се мият в коридора от голямото ведро и се бършат с полите на халатите си; след това пият от калайдисаните канчета чай, който Никита донася от главния

3. Висш орден в царска Русия.

корпус. Всекиму се полага по едно канче. На обяд ядат чорба от кисело зеле и каша, вечер вечерят с кашата, останала от обяда. През другото време лежат, спят, гледат през прозорците и се разхождат от ъгъл в ъгъл. И така всеки ден. Дори и бившият сортировач говори все за едни и същи ордени.

Нови хора рядко се виждат в стая №6. Нови побъркани докторът отдавна вече не приема, а любители да посещават лудницата има малко на тоя свят. Веднъж на два месеца в пристройката идва Семьон Лазарич, бръснарят. Как той стриже лудите, как Никита му помага в тая работа и какъв смут настъпва сред болните всеки път при появата на пияния усмихнат бръснар, няма да разказваме.

Освен бръснаря никой нае се отбива в пристройката. Болните са осъдени да виждат всеки ден само Никита.

Впрочем неотдавна из болничния корпус се пръсна една доста необикновена мълва.

Разнесе се мълвата, че в стая №6 започнал да ходи докторът.

Глава 5

Необикновена мълга!

Доктор Андрей Ефимич Рагин е по своему забележителен човек. Разправят, че в ранни младини бил много набожен и се подготвял за духовна кариера и че след като в хиляда осемстотин шестдесет и трета година завършил гимназия, смятал да постъпи в духовната академия, но баща му, доктор по медицина и хирург, уж му се бил присмял хапливо и бил заявил категорично, че ще престане да го смята за свой син, ако стане поп. Доколко вярно е това, не зная, но сам Андрей Ефимич неведнъж изповядваше, че никога не е чувствал влечение към медицината и изобщо към специалните науки.

Както и да е, след като завърши медицинския факултет, той не станал поп. Не проявявал набожност и в началото на докторската си кариера приличал на духовно лице толкова малко, колкото и сега.

Външността му е тежка, груба, селяшка; с лицето си, с брадата, със сплесканата си коса и здравата недодялана фигура той напомня крайпътен кръчмар, охранен, невъздържан, груб. Лицето му е сурово, покрито със сини жилки, очите – мънички, носят червен. Той е висок и широкоплещест и има грамадни ръце и нозе; струва ти се, че ако те удари с юмрук, душата ти ще изскочи. Но стъпката му е тиха и вървежът предпазлив, котешки; при среща в тесен коридор винаги пръв се спира, за да направи път, и казва не с бас, както очакваш, а с тънък мек тенор: „Извинете!“ На шията има малък оток, който му пречи да носи корави колосани яки, и затова ходи винаги с мека платнена или басмена риза. Изобщо се облича не като лекар. Мъкне един и същ костюм по десетина години, а новите дрехи, които обикновено купува в европейското дюкянче, изглеждат върху него също така износени и измачкани, както вехтите; с един и същ сюртук той и приема болните, и обядва, и ходи по гости; но не от скъперничество, а от пълна немарливост към външността си.

Когато Андрей Ефимич пристигна в града, за да приеме длъжността си, „богоугодното заведение“ се намираще в ужасно състояние. В болничните стаи, коридорите и в двора на болницата мъчно се дишаше от смрад. Болничните слуги, болногледачките и децата им спяха в стайте при болните. Оплакваха се, че ги измъчвали хлебарки, дървеници и мишки. В хирургическото отделение имаше винаги червен вятър. В

цялата болница разполагаха с два скалпела и с нито един термометър, във ваните държаха картофи. Надзирателят, икономката и фелдшерът ограбваха болните, а за предишния доктор, предшественика на Андрей Ефимич, се разправяше, че тайно търгувал с болничния спирт и че си направил цял харем от болногледачките и от болните жени. В града много добре знаеха за тия неуредици и дори ги преувеличаваха, но се отнасяха към тях спокойно; едни ги оправдаваха с това, че в болницата отивали само прости хора и селянци, които не можели да бъдат недоволни, защото у дома живеели много по-лошо, отколкото в болницата; няма да ги хранят с яребици я! Други казваха за оправдание, че само общината без помощта на земството⁴ не била в състояние да издържа добра болница; слава Богу, че имало една, па макар и лоша. А учреденото отс-коро земство не отваряше лечебница нито в града, нито в околността, защото градът имал вече своя болница.

След като огледа болницата, Андрей Ефимич реши, че тя е учреждение безнравствено и извънредно вредно за здравето на жителите. Според него най-умното, което можеше да се направи, беше да се пуснат болните на свобода, а болницата да се затвори. Но той разсъди, че за да се направи това, не е достатъчна само неговата воля и че това би било безполезно; ако физическата или нравствената нечистотия се изгони от едно място, тя ще премине на друго; трябва да се чака сама да се изпари. Освен това, щом хората са отворили болница и я търпят в града си, значи им трябва; предразсъдъците и всички тия житейски мръсотии и мерзости са необходими, защото с време се преработват в нещо полезно както торът в чернозем. На земята няма нищо добро, което да не е имало в първоизточника си някоя мръсотия.

След като прие длъжността си, Андрей Ефимич, както изглежда, се отнесе към неуредиците доста равнодушно. Той помоли само болничните слуги и болногледачките да не нощуват в стаите и сложи два шкафа с инструменти; а надзирателят, икономката, фелдшерът и червеният вятър в хирургията си останаха по местата.

Андрей Ефимич извънредно много обича ума и честността, но за да създаде наоколо си умен и честен живот, му липсват характер и вяра в собствената правота. Той изобщо не може да заповядва, да забранява и да настоява. Човек би казал, че е дал обет да не повишава никога глас и да не употребява повелително наклонение. Мъчно може да рече „Дай“

4. Местно самоуправление в селските области, но с преобладаващо участие на дворяните в дореволюционна Русия.

или „Донеси“; когато му се яде, нерешително се поизкашлюва и казва на готвачката: „Да бях пийнал чай...“ или „Да бях похапнал“. А съвсем не е по силите му да каже на надзирателя да престане да краде или да го изгони, или да премахне напълно тая непотребна паразитна длъжност. Когато го лъжат или ласкаят, или му поднасят за подпис някоя явно невярна сметка, той се изчервява като рак и се чувства виновен, но все пак подписва сметката; когато болните му се оплакват, че гладуват или страдат от грубите болногледачки, се смущава и мънка виновно:

– Добре, добре, ще видя после... Трябва да има недоразумение...

Отначало Андрей Ефимич работеше много усърдно. Той приемаше всеки ден от сутрин до обед, правеше операции и дори се занимаваше с акушерска практика. Дамите казваха за него, че бил внимателен и отлично познавал болестите – особено детските и женските. Но с време работата явно му дотегна с еднообразието и с очевидната си безполезност. Днес ще приемеш тридесет болни, а утре току-виж се трупнали тридесет и пет, вдругиден – четиридесет и така от ден на ден, от година на година, а смъртността в града не намалява и болните не престават да идват. Да окаже сериозна помощ от сутринта до обед на четиридесет приходящи болни, човек няма физическа възможност, значи, без да ще, излиза само измама. През отчетната година са били прегледани дванадесет хиляди приходящи болни, значи, просто казано, са били измамени дванадесет хиляди души. А да туряш сериозно болните в стаите и да се грижиш за тях по правилата на науката, също е невъзможно, защото правила има, но наука няма; ако ли пък речеш да не философстваш и да следваш педантично правилата, както правят другите лекари, за това са необходими преди всичко чистота и вентилация, а не мръсотия, здрава храна, а не чорба от вмирисано кисело зеле, и добри помощници, а не крадци.

Па и защо да пречиш на хората да умират, щом смъртта е нормален и законен край за всекиго? Какво от това, че някой търгаш или чиновник щял да проживее пет-десет години повече? Ако ли пък целта на медицината е лекарствата да облекчават страданията, то неволно се натрапва въпросът: защо да ги облекчаваш? Преди всичко казват, че страданията водели човека към съвършенство, и, после, ако човечеството наистина се научи да облекчава страданията си с хапове и капки, то ще занемари съвсем религията и философията, в които досега е намирало не само защита от всякакви беди, но дори и щастие. Пушкин е изпитвал преди смъртта си страшни мъчения, горкият Хайне е лежал няколко години парализиран; защо тогава да не поболедува някой си Андрей

Ефимич или Матрьона Савишна, животът на които е безсъдържателен и щеше да бъде съвсем празен и да прилича на живота на амебата, ако не бяха страданията?

Потискан от такива разсъждения, Андрей Ефимич отпусна ръце и започна да не ходи в болницата всеки ден.

Глава 6

Неговият живот минава така. Обикновено става сутрин към осем часа, облича се и пие чай. Сетне сяда в кабинета си да чете или отива в болницата. Тук, в болницата, в тясното тъмно коридорче са насядали амбулаторните болни, които чакат преглед. Край тях, тропайки с ботушите си по тухления под, сноват слугите и болногледачките, минават мършави болни по халати, носят мъртъвци и гърнета с нечистотии, плачат деца, духа от вратите и от прозорците. Андрей Ефимич знае, че за маларичните, туберкулозните и изобщо впечатлителните болни тая обстановка е мъчителна, но какво да се прави? В приемната го посреща фелдшерът Сергей Сергеич, дребен дебел човек с бръснато, чисто измито пълно лице, с меки плавни маниери и нови широки дрехи; той прилича повече на сенатор, отколкото на фелдшер. Той има в града извънредно голяма практика, ходи с бяла вратовръзка и се смята за по-вещ от доктора, който няма никаква практика. В ъгъла на приемната е сложена голяма икона в рамка с тежко кандило, до нея – рибарска мрежа в бял калъф, по стените са окачени портрети на архиереи, изглед от Светогорския манастир и венци от суха метличина. Сергей Сергеич е религиозен и обича благолепието. Иконата е сложена с негови средства; в неделен ден в приемната по негова заповед някой от болните чете на глас акадиста, а след четенето сам Сергей Сергеич обикаля стаите с кадилница и кади с тамян.

Болните са много, а времето – малко и затова работата се ограничава само с два-три въпроса и отпушане на някакво лекарство, като благ мехлем или рициново масло. Андрей Ефимич седи подпрял бузата си с юмрук, замислен и машинално задава въпроси. Сергей Сергеич също седи, потрива ръце и от време на време се намесва.

– Боледуваме и страдаме – казва той, – защото не се молим добре на милосърдния Господ. Да!

По време на прегледа Андрей Ефимич не прави никакви операции; той отдавна вече е отвикнал от тях и гледката на кръвта го вълнува неприятно. Когато му се случва да разтваря устата на някое дете, за да види гърлото му, а детето крещи и се брани с ръчички, завива му се свят от шум в ушите и очите му се насълзват. Той бърза да предпише лекарството и маха с ръце на селянката да изнесе по-скоро детето.

На прегледа бързо му дотягат плахостта на болните, тяхната

глупост, близостта на благолепния Сергей Сергеич, портретите по стените и неговите собствени въпроси, които задава вече повече от двадесет години. И си отива, след като приеме пет-шест болни. Останалите приема без него фелдшерът.

С приятната мисъл, че, слава Богу, отдавна вече няма частна практика и че никой няма да му пречи, Андрей Ефимич се връща къщи, веднага сяда на масата в кабинета и започва да чете. Той чете много и винаги с голямо удоволствие. Половината от заплатата му отива за покупка на книги и от шестте стаи на жилището му три са затрупани с книги и със стари списания. Най-много обича съчиненията по история и по философия; по медицина се е абонира само за „Врач“, който винаги започва да чете от края. Четенето трае всеки път по няколко часа без прекъсване и не го уморява. Той чете не толкова бързо и поривисто, както четеше някога Иван Дмитрич, а бавно, с вникване и често се спира на ония места, които му допадат или които не разбира. До книгата винаги е сложено малко шише с водка и една солена краставица или ябълка от туршия направо върху сукното, без чиния. Всеки половин час, без да откъсва очи от книгата, той си налива водка и я изпива, сетне, без да гледа, напипва краставицата и отхапва от нея.

В три часа предпазливо се доближава до вратата на кухнята, изкашлюва се и казва:

– Дарюшка, да бях обядвал...

След доста лошия и нечисто поднесен обяд Андрей Ефимич се разхожда из стаята си, скръстил ръце на гърдите, и мисли. Удря четири, после пет часа, а той все ходи и мисли. От време на време изскързва кухненската врата и от нея се подава червеното сънливо лице на Дарюшка.

– Андрей Ефимич, не е ли време да пиете бира? – пита тя загрижено.

– Не, още не е време... – отговаря той. – Ще почакам... ще почакам...

Привечер обикновено идва началникът на пощата Михаил Аверянич, единственият човек в целия град, чието общество не е неприятно на Андрей Ефимич. Михаил Аверянич някога е бил богат помещик и е служил в кавалерията, но е загубил всичко и от немотия е постъпил на стари години в пощата. Изглежда бодър, здрав, има разкошни побелели бакенбарди, благовъзпитани обноски и висок приятен глас. Той е добър и чувствителен, но избухлив. Когато в пощата някой от посетителите възразява, не се съгласява или просто започне да разсъждава, Михаил

Аверянич се изчервява, почва да се тресе цял и крещи с гръмовит глас: „Млък!“, така че пощата отдавна вече си е спечелила име на учреждение, в което е страшно да се ходи. Михаил Аверянич уважава и обича Андрей Ефимич за неговата образованост и за благородството на душата му, а с останалите си съграждани се държи надменно, като с подчинени.

– Ето ме и мене! – казва той, когато влиза при Андрей Ефимич. – Добър ден, драги мой! Трябва да съм ви дотегнал вече, а?

– Напротив, много се радвам – отговаря докторът. – Винаги се радвам да ви видя.

Приятелите сядат на дивана в кабинета и известно време пушат мълчаливо.

– Дарюшка, да беше ни донесла бира! – казва Андрей Ефимич.

Първата бутилка изпиват все така мълчаливо; докторът – замислен, а Михаил Аверянич – с весел, оживен израз, като човек, който има да разправи нещо много интересно. Винаги докторът почва разговора.

– Колко съжалявам – казва той бавно и тихо, поклащайки глава и без да гледа събеседника си в очите (той никога не гледа хората в очите), – колко дълбоко съжалявам, уважаеми Михаил Аверянич, че в нашия град изобщо няма хора, които да умеят и да обичат да водят умен и интересен разговор. Това за нас е грамадно лишение. Дори и интелигенцията не се издига над пошлостта; равнището на нейното развитие, уверявам ви, съвсем не е по-високо, отколкото у долното съсловие.

– Имате пълно право. Съгласен съм.

– Вие сам знаете – продължава докторът тихо и с паузи, – че в тоя свят всичко е незначително и неинтересно освен висшите духовни прояви на човешкия ум. Умът прокарва рязка граница между животното и човека, загатва за божествеността на човека и до известна степен дори му замества безсмъртието, което не съществува. Като изхождаме от това, умът е единичният възможен източник за наслада. А ние не виждаме и не чуваме наоколо си ум – значи сме лишени от наслада. Наистина, имаме книги, но това съвсем не е същото, както живеят разговор и общуването. Ако позволите да направя едно не съвсем сполучливо сравнение, книгите са ноти, а разговорът – пеене.

– Имате пълно право.

Настъпва мълчание. От кухнята излиза Дарюшка и с израз на тъпа скръб и подпряла лице с юмрук, застава на вратата, за да послуша.

– Ех! – въздиша Михаил Аверянич. – Какъв ум искате от днешните!

И той разказва как се е живяло някога здраво, весело, интересно,

каква умна интелигенция имало тогава в Русия и колко високо поставяла тя понятията за чест и за приятелство. Давала пари в заем без полица и било позор да не подадеш ръка за помощ на другаря си в нужда. А какви походи имало тогава, какви приключения, схватки, какви другари, какви жени! А Кавказ – какъв необикновен край! А жената на един дружинен командир, странна жена, обличала офицерски дрехи и отивала вечер в планината сама, без водач. Разправяли, че имала любов в аулите с някакъв тамошен княз.

– Царице небесна, майчице... – въздиша Дарюшка.

– А как пиеха! Как ядяха! А какви либерали бяха!

Андрей Ефимич слуша и не чува; мисли за нещо и посръбва бира.

– Аз често сънувам умни хора и че говоря с тях – казва той неочаквано, като прекъсва Михаил Аверянич. – Моят баща ми даде отлично образование, но под влиянието на идеите от шестдесетте години ме накара да стана лекар. Струва ми се, че ако тогава не бях го послушал, сега щях да съм в центъра на умственото движение. Навярно щях да бъда член на някой факултет. Разбира се, и умът не е вечен и преминава, но вие знаете вече защо имам склонност към него. Животът е досаден капан. Когато мислещият човек възмъжее и съзнанието му узрее, той неволно се чувства като в капан, от който няма изход. И наистина против волята му някакви случайности са го извикали от небитието в живота... За какво? Поиска ли да узнае смисъла и целта на съществуването си, не му казват или пък му казват безсмислици; той хлопа – не му отварят; идва при него смъртта – също против волята му. И ето, както в затвора хората, свързани от общо нещастие, се чувстват по-добре, когато се събират заедно, така и в живота не забелязваш капана, когато хората, склонни към анализ и обобщения, се събират заедно и прекарват времето си в размяна на горди, свободни идеи. В този смисъл умът е незаменима наслада?

– Имате пълно право.

Без да гледа събеседника си в очите, тихо и с паузи Андрей Ефимич продължава да говори за умните хора и за разговорите с тях, а Михаил Аверянич го слуша внимателно и се съгласява с него: „Имате пълно право“.

– Ами не вярвате ли в безсмъртието на душата? – пита изведнъж началникът на пощата.

– Не, уважаеми Михаил Аверянич, не вярвам и нямам основание да вярвам.

– Да си призная, и аз се съмнявам, макар впрочем да имам такава

чувство, като че ли никога няма да умра. Ей, мисля си, дърто магаре, време е да мреш! А в душата ми някакво гласче казва: не вярвай, няма да умреш!...

Малко след девет часа Михаил Аверянич си отива. Когато облича шубата си в антрето, той казва с въздишка:

– Все пак в каква затънтена провинция ни е хвърлила съдбата. Най-досадното е, че тук ще трябва да мрем. Ех!...

Глава 7

След като изпраща приятеля си, Андрей Ефимич сяда на масата и започва отново да чете. Тишината на вечерта и сетне на нощта не се нарушава нито от един звук и времето като че ли спира и замира заедно с доктора над книгата и като че ли не съществува нищо освен тая книга и лампата със зелен абажур. Грубото селско лице на доктора постепенно се озарява от усмивка на умиление и на възторг пред движенията на човешкия ум. „О, защо човек не е безсмъртен? – мисли той. – За какво са мозъчните центрове и гънки, за какво са зрението, речта, самочувствието, геният, щом на всичко това е съдено да отиде в земята и в края на краищата да изстине заедно със земната кора, а след това да се върти безсмислено и без цел милиони години със земята около слънцето? За да изстине и след това да се върти, съвсем не е необходимо да се измъква от небитието човекът с неговия висок, почти божествен ум и сетне, като за подигравка, да се превръща в пръст.

Обмяна на веществата! Но каква страхливост е да се утешаваш с този сурогат на безсмъртието! Безсъзнателните процеси, които стават в природата, са по-долу дори от човешката глупост, защото в глупостта има все пак съзнание и воля, а в процесите – абсолютно нищо. Само страхливецът, у когото има повече страх от смъртта, отколкото достойнство, може да се утешава с това, че тялото му щяло след време да живее в тревата, в камъка, в жабата... Да виждаш безсмъртието си в обмяната на веществата, е толкова чудновато, колкото да предричаш бляскаво бъдеще на калъфа, след като скъпата цигулка се е строшила и е станала негодна“.

Когато бие часовникът, Андрей Ефимич се обляга в креслото и затваря очи, за да помисли малко. И без да ще, под влияние на добрите мисли, прочетени в книгите, хвърля поглед върху своето минало и настояще. Миналото е грозно, по-добре да не си спомня за него. А настоящето е същото, каквото и миналото. Той знае, че в това време, когато мислите му летят заедно с изстудената земя около слънцето, редом до жилището му в големия болничен корпус хората се измъчват от болести и от физическа нечистота; някой може би не спи и се бори с насекомите; друг се заразява от червен вятър или стене от премного стегната превръзка; може би болните играят карти с болногледачките и пият водка. През отчетната година са били измамани дванадесет хиляди души;

цялото болнично дело, както и преди двадесет години, е изградено върху кражба, дрязги, клюки, роднинство, върху грубо шарлатанство и болницата е все така безнравствено учреждение, извънредно вредно за здравето на жителите. Той знае, че в стая №6 Никита бие болните и че Мойсейка ходи всеки ден из града и събира милостиня.

Но, от друга страна, много добре му е известно, че през последните двадесет и пет години медицината е претърпяла приказна промяна. Когато учеше в университета, струваше му се, че медицината скоро ще бъде сполетяна от съдбата на алхимията и на метафизиката, а сега, когато чете нощем, медицината го трогва и събужда в него учудване и дори възторг. Наистина, какъв неочакван блясък, каква революция! Благодарение на антисептиката днес се правят операции, които великият Пирогов е смятал за невъзможни дори *in spe*⁵. Обикновени земски лекари се решават да правят резекция на коленната става, на сто кесарови сечения има само един смъртен случай, а бъбречната болест се смята за такава дреболия, че за нея дори не се пише. Радикално се лекува сифилисът. А теорията за наследствеността, хипнозата, откритията на Пастър и на Кох, хигиената със статистика, а нашата руска земска медицина? Психиатрията със сегашната класификация на болестите, със своите методи за разпознаване и лекуване – всичко това в сравнение с онова, което е било, е цял Елбрус. Сега не поливат главите на лудите със студена вода и не им слагат усмирителна риза; държат ги човешки и дори според вестниците уреждали за тях представления и балове. Андрей Ефимич знае, че при сегашните възгледи и вкусове такава мерзост, като стая №6, е възможна само на двеста версти от железницата, в едно градче, дето кметът и всички общински съветници са полуграмотни еснафи и виждат в лекаря жрец, комуто трябва да вярват без никаква критика, дори да налива в устата разтопен калай; а на друго място публиката и вестниците отдавна биха направили на парчета тая малка бастилия.

„Но какво? – сам се пита Андрей Ефимич и отваря очи. – Какво все пак? И антисептика, и Кох, и Пастър, а същността на работата съвсем не се е променила. Заболяванията и смъртността са същите. За лудите се уреждат балове и представления, а на свобода все пак не ги пускат. Значи всичко е празна работа и суета и между най-добрата виенска клиника и моята болница всъщност няма никаква разлика“.

Но скръбта и някакво чувство, подобно на завист, му пречат да бъде равнодушен. Това навярно е от умората. Натезалата му глава се

5. В бъдещето (лат.).

скланя към бирата, той слага ръце под лицето си, за да му бъде по-меко, и мисли:

„Аз служа на едно вредно дело и получавам заплата от хора, които мамя; аз не съм честен. Но нали поначало съм нищо, аз съм само частица от необходимото социално зло: всички околийски чиновници са вредни и получават напразно заплати... Значи за своята нечестност съм виновен не аз, а времето... Да бях се родил двеста години по-късно, щях да бъда друг“. Когато часовникът бие три, той гаси лампата и отива в спалнята. Не му се спи.

Глава 8

Преди около две години земството се поотпусна и постанови да се дават всяка година триста рубли помощ за засилване на медицинския персонал в градската болница и в помощ на Андрей Ефимич градското управление назначи околийския лекар Евгений Фьодорич Хоботов. Той е още млад човек – няма и тридесет години, – висок брюнет с широки скули и малки очички, прадедите му сигурно не са били руси. Той пристигна в града без петак, с малко куфарче и заедно с една млада грозна жена, която нарича своя готвачка. Тая жена има дете кърмаче. Евгений Фьодорич ходи с фуражка с козирка и с високи ботуши, а зиме – с полушубка. Той се е сприятелил с фелдшера Сергей Сергеич и с ковчезника, а останалите чиновници нарича, кой знае защо, аристократи и страни от тях. В цялото си жилище има само една книга – „Най-новите рецепти на виенската клиника през 1881 година“. Когато отива при болен, винаги взема и тази книга. Вечер в клуба играе билиард, а картите не обича. Много често употребява в разговора думи като „усукване“, „приказки с оцет“, „стига си ме баламосвал“ и т.н.

В болницата ходи два пъти седмично, обхожда стаите и приема болни. Пълната липса на антисептика и вендузи го възмущава, но той не прави нововъведения, за да не оскърби с това Андрей Ефимич. Колегата си, Андрей Ефимич, смята за стар хитрец, подозира го, че има много пари, и тайно му завижда. На драго сърце би заел службата му.

Глава 9

Една пролетна вечер в края на март, когато снегът се беше вече стопил и в болничната градина пееха скорци, докторът излезе да изпрати до портата приятеля си, началника на пощата. Точно тогава в двора влизаше Мойсейка, който се връщаше от просия. Той беше гологлав и с плитки галоши на бос крак, а в ръцете си държеше малка торбичка с милостиня.

– Дай една копейка! – обърна се той към доктора, треперейки от студ и усмихнат.

Андрей Ефимич, който никога не можеше да отказва, му подаде десет копейки.

„Колко лошо е това – помисли той, когато погледна босите му нозе с мършави червени глезени. – А пък е мокро“.

И подбуждан от чувство, подобно на жалост и на гнусливост, влезе в пристройката след евреина, като поглеждаше ту плешивата му глава, ту глезените му. При влизането на доктора от купчината вехтории скочи Никита и застана мирно.

– Здравей, Никита – каза меко Андрей Ефимич. – Да бяхме дали на тоя евреин ботуши, защото ще настине.

– Слушам, ваше високоблагородие. Ще доложа на надзирателя.

– Моля ти се. Помоли го от мое име. Кажй, че аз моля.

Вратата на стаята беше отворена. Иван Дмитрич лежеше на кревата; облегнат на лакът, той се вслушваше с тревога в чуждия глас и изведнъж позна доктора. Цял се затресе от гняв, скочи и с червено зло лице, с изблещени очи се завтече към средата на стаята.

– Докторът дойде! – извика той и се разсмя високо. – Най-после! Господа, поздравявам ви, докторът ни удостоява с посещението си! Проклет гад! – изпищя той и с ярост, каквато никога още не бяха виждали в стаята, тупна с крак. – Да се убие тая гад! Не, малко е да се убие! Да се удави в нужника!

Андрей Ефимич, който чу това, надникна от коридора в стаята и попита меко:

– Защо?

– Защо ли? – извика Иван Дмитрич, като се доближи до него заканително и конвулсивно се загърна в халата си. – Защо ли? Крадец! – продума той с погнуса и сбра устните си така, като че искаше да плюне.

– Шарлатанин! Палач!

– Успокойте се – каза Андрей Ефимич с виновна усмивка. – Уверявам ви, че никога нищо не съм крал, а за другото сигурно силно преувеличавате. Виждам, че ми се сърдите. Успокойте се, моля ви се, ако можете, и кажете хладнокръвно: защо ми се сърдите?

– А защо ме държите тук?

– Защото сте болен.

– Да, болен. Но нали десетки, стотици луди се разхождат на свобода, защото вашето невежество е неспособно да ги отличи от здравите. Защо тогава аз и ето тия нещастници трябва да бъдем затворени тук за всички като изкупителни жертви? Вие, фелдшерът, надзирателят и цялата ви болнична сган сте в нравствено отношение неизмеримо по-долу от всеки от нас, защо тогава ние сме затворени, а вие не? Къде е логиката?

– Нравственото отношение и логиката нямат нищо общо с това. Всичко зависи от случая. Когато са затворили, той стои, а когато не са затворили, той се разхожда, и толкоз. В това, че аз съм доктор, а вие сте душевноболен, няма нито нравственост, нито логика, то е само празна случайност.

– Тия глупости не ги разбирам... – глухо продума Иван Дмитрич и седна на кревата.

Мойсейка, когото Никита се посвени да претърси в присъствието на доктора, наслага на леглото си късчета хляб, листчета хартии и кокалчета и все още разтреперан от студ, започна да говори нещо бързо и напевно на еврейски. Вероятно си въобразяваше, че е отворил бакалничка.

– Пуснете ме – кама Иван Дмитрич и гласът му трепна.

– Не мога.

– Но защо? Защо?

– Защото това не зависи от мене. Разсъдете, каква полза ще имате, ако ви пусна? Вървете. Ще ви арестуват гражданите или полицията и ще ви върнат тук.

– Да, да, това е вярно... – продума Иван Дмитрич и потърка челото си. – Това е ужасно! Но какво да правя? Какво?

Гласът на Иван Дмитрич и младото му умито лице с гримаса се хареса на Андрей Ефимич. Поиска му се да приласкае младия човек и да го успокои. Той седна до него на леглото, помисли и каза:

– Вие питате какво да правите. Най-доброто във вашето положение е да избягате от тук. Но за съжаление е безполезно. Ще ви заловят.

Когато обществото се предпазва от престъпници, от психически болните и изобщо неудобните хора, то е непобедимо. Остава ви само едно: да се успокоите, като съзнаете, че вашето стоене тук е необходимо.

– То на никого не е потрябвало.

– Щом има затвори и лудници, все някой трябва да бъде затворен в тях. Ако не сте вие, ще бъда аз, ако не съм аз – някой трети. Почакайте, когато в далечното бъдеще престанат да съществуват затворите и лудниците, тогава не ще има нито решетки по прозорците, нито халати. Разбира се, това време рано или късно ще настъпи.

Иван Дмитрич се усмихна подигравателно.

– Шегувате се – той присви очи. – Такива господа, като вас и вашия помощник Никита, не ги е грижа за бъдещето, но бъдете уверен, уважаеми господине, ще настанат по-добри времена! Може би се изразявам пошло, смейте се, но ще изгрее зората на новия живот, ще възтържествува правдата и на нашата улица ще настъпи празник. Аз няма да го дочакам, ще пукна, но затова пък нечий внуци ще го дочакат. Приветствам го от все сърце и се радвам, радвам се за тях! Напред! Бог да ви помага, приятели!

Иван Дмитрич се изправи с блеснали очи, протегна ръце към прозореца и продължи с развълнуван глас:

– Иззад тия решетки ви благославям! Да живее правдата! Радвам се!

– Аз не намирам особена причина за радост – каза Андрей Ефимич, на когото жестът на Иван Дмитрич се стори театрален и същевременно много се хареса. – Затвори и лудници няма да има и правдата, както се изразихте вие, ще възтържествува, но нали същността на нещата не ще се промени, законите на природата ще останат все същите. Хората ще боледуват, ще остаряват и ще умират също така, както и сега. Каквато и великолепна зора да осветява вашия живот, все пак в края на краищата ще ви заковат в ковчега и ще ви хвърлят в трапа.

– Ами безсмъртието?

– Ех, оставете!

– Вие не вярвате, а пък аз вярвам. У Достоевски или Волтер някой казва, че ако нямаше Бог, хората щяха да го измислят. А пък аз дълбоко вярвам, че ако няма безсмъртие, рано или късно великият човешки ум ще го изнамери.

– Добре казано – продума Андрей Ефимич и се усмихна със задоволство. – Добре е, че вярвате. С такава вяра човек може да живее безгрижно, дори и да е зазидан в стената. Получили ли сте някъде

образование?

– Да, следвах университета, но не го завърших.

– Вие сте човек, който мисли и се задълбочава. При всяка обстановка можете да намирате успокоение в самия себе си. Свободното и дълбоко мислене, което се стреми към проумяване на живота, и пълното презрение към глупавата суета на света – ето две блага, по-висши от които човек никога не е познавал. И вие можете да ги притежавате, макар и да живеете зад три решетки. Диоген е живял в бъчва, но е бил пощастлив от всички земни царе.

– Вашият Диоген е бил глупак – мрачно продума Иван Дмитрич. – Какво ми разправяте за Диоген и за някакво проумяване! – разсърди се той изведнъж и скочи. – Аз обичам живота, обичам го страстно! Аз страдам от мания за преследване, страдам от постоянен мъчителен страх, но има минути, когато ме обзема жажда за живот, и тогава се боя да не полудея. Ужасно искам да живея, ужасно!

Той се разходи развълнувано из стаята и каза, снишил глас:

– Когато мечтая, спохождат ме призраци. Идват при мене някакви хора, чувам гласове, музика и ми се струва, че бродя из някакви гори по брега на морето, и толкова страстно ми се иска лутане, цел... Кажете ми, какво ново има там? – попита Иван Дмитрич. – Как е там?

– За града ли искате да знаете или изобщо?

– Отначало ми разкажете за града, а после изобщо.

– Е, добре. В града е мъчително скучно... Няма с кого да размениш дума, няма кого да послушаш. Нови хора няма. Впрочем неотдавна пристигна един млад лекар. Хоботов.

– Той пристигна още по мое време. Как е, подлец ли е?

– Да, некултурен човек. Чудно нещо, знаете ли... Ако се съди по всичко, в нашите столици няма умствен застои, има движение – значи там трябва да има истински хора, но, кой знае защо, от там винаги ни пращат такива, че да не ги погледнеш. Нещастен град!

– Да, нещастен град! – въздъхна Иван Дмитрич и се засмя. – А изобщо какво има? Какво пишат във вестниците и в списанията?

В стаята беше вече тъмно. Докторът стана и прав започна да разказва какво пишат в чужбина и в Русия и каква насока на мисълта се забелязва днес. Иван Дмитрич слушаше внимателно и задаваше въпроси, но изведнъж като че си спомни нещо ужасно, хвана се за главата и легна на леглото гърбом към доктора.

– Какво ви стана? – попита Андрей Ефимич.

– Няма да чуете от мене вече нито една дума! – каза грубо Иван

Дмитрич. – Оставете ме!

– Но защо?

– Казвам ви: оставете ме! За какъв дявол?

Андрей Ефимич сви рамене, въздъхна и излезе. Когато минаваше през коридора, каза:

– Да беше разтребил тук, Никита... Ужасно тежка миризма!

– Слушам, ваше високоблагородие.

„Какъв приятен млад човек! – мислеше Андрей Ефимич, когато се прибираще вкъщи. – През цялото време, откак живея тук, това е като че първият, с когото можеш да поприказваш. Умее да разсъждава и се интересува тъкмо от онова, от което трябва“.

Когато четеше и сетне, когато си лягаше да спи, през цялото време мислеше за Иван Дмитрич, а когато се събуди на другия ден сутринта, спомни си, че снощи се бе запознал с един умен и интересен човек, и реши да го навести още веднъж при първа възможност.

Глава 10

Иван Дмитрич лежеше в същата поза както вчера, обхванал глава с ръце и подвил нозе. Лицето му не се виждаше.

– Здравейте, приятелю – каза Андрей Ефимич. – Не спите ли?

– Преди всичко не съм ви приятел – продума Иван Дмитрич, заровил глава във възглавницата, – а, после, напразно се опитвате, няма да изтръгнете от мене нито дума.

– Чудно... – промърмори Андрей Ефимич смутено. – Вчера разговаряхме толкова мирно, но вие, кой знае защо, се обидихте и изведнъж прекъснахте разговора... Вероятно съм се изразил някак си нетактично или може би съм изказал някоя мисъл, която противоречи на вашите убеждения...

– Да не би да мислите, че ви повярвах? – каза Иван Дмитрич, като се повдигна и погледна доктора подигравателно и с тревога: очите му бяха зачервени. – Можете да отидете да шпионирате и да подпитвате на друго място, а тук нямате работа. Аз още вчера разбрах за какво идвахте.

– Чудна фантазия! – усмихна се докторът. – Значи смятате, че съм шпионин?

– Да, смятам... Шпионин или доктор, когото са пратили да ме подпитва – все тая.

– Ах, какъв сте наистина, извинете... чуждак!

Докторът седна на табуретката до леглото и поклати с укор глава.

– Но да допуснем, че имате право – каза той. – Да допуснем, че аз ще се хвана предателски за някоя ваша дума, за да ви предам на полицията. Ще ви арестуват и после ще ви съдят. Но нима в съда и в затвора ще ви бъде по-зле, отколкото тук? Ако ви изпратят на заточение и дори на каторга, нима това е по-лошо, отколкото да бъдете затворен в тая пристройка? Струва ми се, че не е по-лошо... От какво тогава ще се страхувате?

Изглежда, тия думи подействаха на Иван Дмитрич. Той седна спокойно.

Минаваше четири часа вечерта – часа, когато Андрей Ефимич обикновено се разхождаше у дома си из стаите и Дарюшка го питаше няма ли вече да пие бира. Вън времето беше тихо, ясно.

– А пък аз следобед излязох да се поразходя и ето, отбих се при вас,

както виждате – каза докторът. – Истинска пролет е.

– Сега кой месец е? Март? – попита Иван Дмитрич.

– Да, края на март.

– Кално ли е навън?

– Не, немного. В градината има вече пътечки.

– Сега да можеше човек да се разходи с каляска някъде вън от града – каза Иван Дмитрич, потърквайки червените си очи, сякаш се събуждаше от сън, – после да се върне у дома, в топлия приветлив кабинет, и... да се полекува при добър доктор от главоболието си... Отдавна вече не съм водил човешки живот. А тук е противно! Нетърпимо противно!

След снощната възбуда той беше уморен и отпуснат и говореше без желание. Пръстите му трепереха и по лицето му се виждаше, че го боли силно глава.

– Между топлия приветлив кабинет и тая стая няма никаква разлика – каза Андрей Ефимич. – Спокойствието и задоволството на човека не са вън от него, а в него самия.

– Тоест? Как?

– Обикновеният човек очаква доброто или лошото от вън, тоест от каляската и от кабинета, а мислещият – от самия себе си.

– Вървете проповядвайте тая философия в Гърция, където е топло и лъха на портокали, а тук тя не отговаря на климата. С кого говорех за Диоген? С вас ли беше?

– Да, вчера с мене.

– Диоген не е имал нужда от кабинет и от топло помещение; там и без това е горещо. Лежи си в бъчвата и яде портокали и маслини. А я да живееше в Русия не през декември, а през май, щеше да иска в стая. Сигурно би се сгърчил от студ.

– Не. Студът, както и изобщо всяка болка, може да не се усеща. Марк Аврелий казва: „Болката е живата представа за болката. Направи усилие на волята си, за да промениш тая представа, отхвърли я, престани да се оплакваш и болката ще изчезне“. Това е вярно. Мъдрецът или просто мислещият, задълбочен човек се отличава тъкмо по това, че презира страданието; той винаги е доволен и не се чуди на нищо.

– Значи аз съм идиот, защото страдам, не съм доволен и се чуда на човешката подлост.

– Не бива да говорите така. Ако вниквате по-често, ще разберете колко нищожно е всичко външно, което ни вълнува. Трябва да се стремим към проумяване на живота, а в това проумяване е истинското

благо.

– Проумяване... – намръщи се Иван Дмитрич. – Външно, вътрешно... Извинете, не разбирам това. Зная само – каза той, като се изправи и погледна сърдито доктора, – зная, че Бог ме е създал от топла кръв и нерви, да-а! А органичната тъкан, ако е жизнеспособна, трябва да реагира на всяко раздразнение. И аз реагирам! На болката отвърщам с вик и сълзи, на подлостта – с негодувание, на мерзостта – с погнуса. Според мене тъкмо това се нарича живот. Колкото по-низш е организъмът, толкова по-малко чувствителен е и толкова по-слабо отвърща на раздразнението, а колкото по-висш е, толкова по-възприемчив е и по-енергично реагира на действителността. Как да не знаете това? Доктор, а не знае такива прости работи! За да презираш страданието, да бъдеш винаги доволен и да не се чудиш на нищо, трябва да стигнеш ето до това състояние – и Иван Дмитрич посочи дебелия, плувнал в тлъстини селянин – или да се калиш със страдания дотам, че да загубиш всяка чувствителност към тях, тоест да престанеш да живееш. Извинете, аз не съм мъдрец, не съм философ – продължи Иван Дмитрич ядосано – и не разбирам нищо от тия работи. Не съм в състояние да разсъждавам.

– Напротив, вие разсъждавате отлично.

– Стоиците, които вие пародирате, са били забележителни хора, но учението им е замръзнало още преди две хиляди години и не е помръднало нито йота напред и няма да помръдне, защото е непрактично и нежизнено. То е имало успех само сред малцинството, което прекарва живота си в старателно учене и наслаждаване от всякакви учения, а мнозинството не го е разбирало. Учението, което проповядва равнодушие към богатството, към удобствата на живота, презрение към страданията и към смъртта, е съвсем неразбираемо за грамадното мнозинство, защото мнозинството не е познавало никога нито богатство, нито удобства в живота; а да презира страданията, би значило за него да презира самия живот, защото цялото същество на човека се състои от усещания на глад, студ, оскърбления, загуби и хамлетовски страх пред смъртта. В тия усещания е целият живот: той може да ти тежи, можеш да го мразиш, но не да го презираш. Да, така е, повтарям, учението на стоиците никога не може да има бъдеще, а прогресират, както виждате, от паметивека до днес – борбата, възприемчивостта към болката, способността да се отвърща на раздразнението...

Иван Дмитрич изведнъж загуби нишката на мислите си, спря се и ядосано потърка чело.

– Исках да кажа нещо важно, а се обърках – каза той. – За какво

говорех? Да! Та ето, казвам: някой от стоиците сам се бил продал в робство, за да откупи свой ближен. Ето, виждате ли, значи и стоикът е реагирал на раздражението, защото за една такава великодушна постъпка, каквато е самоунищожението заради ближния, е необходима възмутена, отзивчива душа. Аз забравих тук в затвора всичко, което съм учил, иначе щях да си спомня още нещо. Ами ако вземем Христос? Христос е отвърщал на действителността, като е плакал, усмихвал се е, скърбял е, гневил се е, дори е тъгувал; той не с усмивка е отивал към страданията и не е презирал смъртта, а се е молил в Гетсиманската градина да го отмине тая чаша.

Иван Дмитрич се засмя и седна.

– Да речем, че спокойствието и доволството на човека са не извън, а в самия него – каза той. – Да речем, че трябва да презираме страданията и да не се чудим на нищо. Но вие на какво основание проповядвате това? Мъдрец ли сте? Философ ли сте?

– Не, не съм философ, но всеки трябва да проповядва това, защото то е разумно.

– Не, искам да зная защо се смятате компетентен по въпроса за проумяването, презрението към страданията и прочие. Нима сте страдали някога? Имате ли представа за страданията! Позволете: като дете били ли са ви?

– Не, моите родители изпитваха отвращение към телесните наказания.

– А моят баща ме беше жестоко. Баща ми беше груб, хемороидален чиновник с дълъг нос и с жълта шия. Но да говорим за вас. През целия ви живот никой не ви е докоснал с пръст, никой не ви е плашил, не ви е докарвал до затъпяване; вие сте здрав като бик. Расли сте под крилцето на баща си и сте се учили на негова сметка, а веднага след това сте пипнали синекура. Повече от дванадесет години сте живели в безплатно жилище с отопление, с осветление, с прислуга и при това сте имали право да работите, както и колкото обичате, ако щете, и да не вършите нищо. По природа сте човек ленив, неподвижен и затова сте се мъчили да нареждате живота си така, че нищо да не ви смуцава и да не ви размърдва от мястото ви. Работата сте предали на фелдшера и на другата сган, а вие сте стояли на топло и на спокойствие, постели сте пари, прочитали сте по някоя книга, угаждали сте си и с размишления за разни възвишени глупости, и (Иван Дмитрич погледна червения нос на доктора) с попийване. С една дума, не сте видели живота и съвсем не го познавате, а с действителността сте се запознали само теоретически. А презирате

страданията и не се чудите на нищо по една много проста причина: суета на суетите, външното и вътрешното презрение към живота, към страданията и към смъртта, проумяването, истинското благо – всичко това е философия, която най-добре подхожда на руския мързеливец. Ще видите например как селянинът бие жена си. Защо да се намесвате? Нека я бие, все едно – и двамата рано или късно ще умрат; при това оня, който бие, оскърбява с побоя не оногова, когото бие, а сам себе си. Да пианстваш, е глупаво, неприлично – но и да пиеш, ще умреш, и да не пиеш, ще умреш. Идва някоя селянка, болят я зъбите... Какво от това? Болката е представата за болката и при това без болести не може да се живее на този свят, всички ще умрем, затова върви си, жено, не ми пречи да мисля и да пия водка. Някой млад човек иска съвет, какво да прави, как да живее; преди да му отговори, друг би се замислил, а у вас отговорът вече е готов: стреми се към проумяване и към истинското благо. А какво нещо е това фантастично „истинско благо“? Няма отговор, разбира се. Нас ни държат тук зад решетки, оставят ни да гнием, изтезават ни, но това е прекрасно и разумно, защото между тая стая и топлия приветлив кабинет няма никаква разлика. Удобна философия: и не работиш нищо, и съвестта ти е чиста, и се чувстваш мъдрец... Не, господине, това не е философия, не е мислене, не е широта на възгледите, а е леност, факирство, самоприспиване... Да! – пак се разсърди Иван Дмитрич. – Презирате страданието, а ако си притиснете пръста на вратата, сигурно ще изревете колкото ви глас държи!

– А може би няма да ревна – каза Андрей Ефимич с кротка усмивка.

– Да, как не! А ето, ако ви свие паралич или, да речем, някой глупак и нахал, използвайки положението и чина си, ви оскърби публично и вие знаете, че това ще му се размине безнаказано, е, тогава бихте разбрали какво значи да отпрашаш другите към проумяване и към истинско благо.

– Това е оригинално – каза Андрей Ефимич, като се смееше от удоволствие и потриваше ръце. – Приятно ме изненадва вашата склонност към обобщаване, а моята характеристика, която току-що благоволихте да направите, е просто блестяща... Да си призная, разговорът с вас ми доставя грамадно удоволствие. Е, аз ви изслушах, сега благоволете и вие да ме изслушате.

Глава 11

Тоя разговор продължи още около час и както изглежда, направи дълбоко впечатление на Андрей Ефимич. Той започна да посещава пристройката всеки ден. Ходеше там и сутрин, и следобед и често пъти вечерната тъмнина го заварваше в разговор. Отначало Иван Дмитрич се плашеше от него, подозираше го в зъл умисъл и откровено изказваше своята враждебност, но сетне свикна и смени рязкото си държане със снизходително-иронично.

Скоро из болницата се разнесе мълвата, че доктор Андрей Ефимич започнал да посещава стая №6. Никой – нито фелдшерът, нито болногледачките – не можеше да разбере за какво ходеше той там, защо оставаше там цели часове, за какво говореше и защо не пишеше рецепти. Постъпките му изглеждаха чудновати. Михаил Аверянич често пъти не го намираще вкъщи, което по-рано никога не беше се случвало, и Дарюшка беше много смутена, защото докторът пиеше бирата си вече не в определеното време и понякога дори закъсняваше за обяд.

Веднъж, в края на юни, доктор Хоботов дойде по някаква работа при Андрей Ефимич; тъй като не го намери вкъщи, тръгна да го търси из двора; тук му казаха, че старият доктор отишъл при душевноболните. Когато влезе в пристройката и се спря в коридора, Хоботов чу следния разговор:

– Ние никога няма да се разберем и вие няма да сполучите да ме спечелите за своята вяра – казваше ядосано Иван Дмитрич. – Вие никак не познавате действителността и никога не сте страдали, а само като пияница сте се хранили около чуждите страдания, а пък аз съм страдал непрекъснато от деня на раждането си до днес. Затова казвам откровено: аз смятам, че съм по-горе от вас и по-компетентен във всяко отношение. Не сте вие, който ще ме учите.

– Съвсем нямам претенция да ви спечеля за своята вяра – продума Андрей Ефимич тихо и със съжаление, че не искат да го разберат. – И не е там работата, приятелю. Работата не е там, че вие сте страдали, а аз не. Страданието и радостите са преходни; да ги оставим. А работата е там, че ние с вас мислим; ние виждаме един в друг хора, които са способни да мислят и да разсъждават, и това ни прави солидарни, колкото и различни да са възгледите ни. Ако знаехте, приятелю, колко са ми дотегли общото безумие, бездарността, тъпотата и с каква радост говоря

всеки път с вас. Вие сте умен човек и аз ви се наслаждавам.

Хоботов откряна малко вратата и надникна в стаята; Иван Дмитрич с платнена шапка и доктор Андрей Ефимич бяха седнали един до друг на леглото. Лудият гримасничеше, потръпваше и конвулсивно се увиваше в халата си, а докторът седеше неподвижно, отпуснал глава, и лицето му беше червено, безпомощно, тъжно. Хоботов сви рамене, усмихна се и се спогледа с Никита. Никита също сви рамене.

А на другия ден Хоботов отиде в пристройката заедно с фелдшера. Двамата останаха в коридора и подслушваха.

– А нашият старец, както изглежда, съвсем я е оплескал! – каза Хоботов на излизане от пристройката.

– Господи, помилуй нас, грешните! – въздъхна благолепният Сергей Сергеич, като заобикаляше грижливо локвите, за да не изцапа ярко льснатите си ботуши. – Да си призная, уважаеми Евгений Фьодорович, аз отдавна очаквах такова нещо.

Глава 12

След това Андрей Ефимич почна да забелязва наоколо си някаква тайнственост. Слугите, болногледачките и болните, когато го срещаха, го поглеждаха въпросително и сетне си шепнеха. Маша, малката дъщеря на надзирателя, която той обичаше да среща в болничната градина, сега, когато се доближаваше с усмивка към нея, за да я помилва по главичката, кой знае защо, бягаше от него. Началникът на пощата, Михаил Аверянич, когато го слушаше, вече не казваше: „Имате пълно право“, а бърбореше с необяснимо смущение: „Да, да, да...“ и го гледаше замислено и тъжно; кой знае защо, той започна да съветва приятеля си да се откаже от водката и от бирата, но като човек деликатен не го казваше направо, а със загатвания, като разправяше ту за един дружинен командир, отличен човек, ту за полковия свещеник, славен човек, които пиели и се разболели, но след като престанали да пият, оздравели напълно. Два-три пъти идва при Андрей Ефимич колегата му Хоботов; той също го съветваше да остави спиртните напитки и без всякакъв видим повод му препоръча да вземе калиев бромид.

През август Андрей Ефимич получи от кмета писмо с молба да се яви по твърде важна работа. Когато пристигна в определеното време в управлението, Андрей Ефимич намери там началника на полковото окръжие, щатния надзирател на околийското училище, един член на съвета, Хоботов и още един пълен светлорус господин, когото му представиха като доктор. Тоя доктор с полско, мъчно произносимо презиме живеел на тридесет версти от града, в конезавода, и се намирал сега в града пътъом.

– Тук имаме едно заявленище от вашето ведомство – обърна се общинският съветник към Андрей Ефимич, след като всички се здрависаха и седнаха около масата. – Ето, Евгений Фьодорович казва, че за аптеката било малко тясно в главния корпус и че трябва да се премести в някоя от пристройките. Разбира се, това е лесно, може да се премести, но главната причина е, че пристройката ще трябва да се ремонтира.

– Да, без ремонт няма да мине – каза Андрей Ефимич, след като помисли. – Ако например се приспособи ъгловото крило за аптека, за това, смятам, ще потрябват minimum около петстотин рубли. Непроизводителен разход.

Помълчаха малко.

– Имах честта да докладвам вече преди десет години – продължи Андрей Ефимич с тих глас, – че тая болница в сегашния ѝ вид за града е лукс, който не е по средствата му. Тя е строена през четиридесетте години, но тогава средствата бяха по-други. Градът харчи премного за ненужни строежи и излишни длъжности. Мисля, че с тия пари при други условия биха могли да се издържат две образцови болници.

– Тогава нека да въведем тия други условия – каза живо общинският съветник.

– Аз имам честта да ви докладвам: предайте медицинския отдел под ведомството на земството.

– Да, дайте на земството парите, а то ще ги открадне – засмя се русият доктор.

– Както му е редът – съгласи се общинският съветник и също се засмя.

Андрей Ефимич погледна апатично и мътно русия доктор и каза:

– Трябва да бъдем справедливи.

Пак помълчаха. Донесоха чай. Началникът на полковото окръжие, кой знае защо, много смутен, докосна през масата ръката на Андрей Ефимич и каза:

– Съвсем ни забравихте, докторе. Впрочем вие сте монах: карти не играете, жени не обичате. Отегчително ви е с хора като нас.

Всички заговориха за това, колко отегчително е за един порядъчен човек да живее в тоя град. Нито театър, нито музика, а на последната танцувална вечеринка в клуба имало около двадесет дами и само двама кавалери. Младежта не танцувала, а през цялото време се трупала около бюфета или играела карти. Андрей Ефимич започна бавно и тихо, без да гледа никого, да говори колко тъжно е, колко дълбоко тъжно е, че гражданите хаят жизнената си енергия, сърцето и ума са за карти и клюки и не са способни и не искат да прекарват времето си в интересен разговор и в четене, не искат да се ползват от насладите, които дава умът. Само умът е интересен и забележителен, а всичко друго е дребно и низко. Хоботов слушаше колегата си внимателно и изведнъж попита:

– Андрей Ефимич, коя дата сме днес?

След като получи отговор, той и русият доктор започнаха с тон на екзaminатори, които усещат, че са несръчни, да питат Андрей Ефимич кой ден е днес, колко дни има в годината и вярно ли е, че в стая №6 живеел някакъв необикновен пророк.

В отговор на последния въпрос Андрей Ефимич се изчерви и каза:

– Да, това е един болен, но интересен млад човек.

Повече не му задаваха никакви въпроси.

Когато в антрето обличаше палтото си, началникът на полковото окръжие сложи ръка на рамото му и каза с въздишка:

– Време е ние старците да се оттеглим на почивка!

Когато излезе от управлението, Андрей Ефимич разбра, че това е било комисия, назначена да освидетелства умствените му способности. Спомни си въпросите, които му задаваха, изчерви се и, кой знае защо, сега за пръв път в живота му стана много жалко за медицината.

„Боже мой – мислеше той, спомняйки си как лекарите току-що го бяха изследвали, – нали те съвсем наскоро са слушали лекции по психиатрия, държали са изпит, отгде тогава това кръгло невежество? Те нямат представа за психиатрията!“

И за пръв път в живота си се почувства оскърбен и разсърден.

Същия ден вечерта го посети Михаил Аверянич. Без да се здрависа, началникът на пощата се доближи до него, улови го за двете ръце и каза с развълнуван глас:

– Драги мой, приятелю мой, докажете ми, че вярвате в искреното ми разположение и ме смятате за свой приятел... Приятелю мой! – и без да остави Андрей Ефимич да се обади, продължи развълнуван: – Аз ви обичам за вашата образованост и благородство на душата. Слушайте ме, драги мой. Правилата на науката задължават докторите да крият от вас истината, но аз съм военен и казвам истината направо: вие не сте здрав! Извинете ме, драги мой, но това е истина, всички наоколо отдавна са го забелязали. Преди малко доктор Евгений Фьодорич ми каза, че за здравето ви е необходимо да си починете и да се разсеете. Той има пълно право! Отлично! Тия дни аз вземам отпуск и заминавам да подишам друг въздух. Докажете, че сте ми приятел, елате с мене! Да отидем, да си спомним миналото.

– Аз се чувствам напълно здрав – каза Андрей Ефимич, след като помисли. – А да замина, не мога. Позволете ми някак другояче да ви докажа приятелството си.

Да отиде някъде неизвестно за какво, да бъде без книги, без Дарюшка, без бира, да наруши изведнъж установения от двадесет години ред на живота – тая мисъл в първата минута му се стори дива и фантастична. Но си спомни разговора в управлението и тежкото настроение, което изпитваше, когато се връщаше от управлението вкъщи, и мисълта да замине за малко от града, дето глупавите хора го смятат за луд, му се усмихна.

– А къде собствено смятате да отидете? – попита той.

– В Москва, в Петербург, във Варшава... Във Варшава прекарах петте най-щастливи години от живота си. Какъв изумителен град! Да заминем, драги мой!

Глава 13

Седмица по-късно на Андрей Ефимич бе предложено да си отпочине, тоест да подаде оставката си, към което той се отнесе равнодушно, а след още една седмица той и Михаил Аверянич бяха вече в пощенската кола и пътуваха към най-близката железопътна станция. Дните бяха хладни, ясни, със синьо небе и с прозрачна далечина. Двестате версти до станцията изминаха за две денонощия и ношуваха два пъти. Когато на пощенските станции им даваха за чая неизмити чаши и се бавеха със запрягането на конете, Михаил Аверянич пламваше, разтреперваше се цял и крещеше: „Млък! Без разсъждения!“ А в колата разправяше, без да млъкне ни минута, за своите пътувания по Кавказ и Полша. Колко приключения имал, какви срещи! Той говореше високо и въртеше така учудено очи, та можеше да се помисли, че лъже. При това, когато разказваше, дишаше в лицето на Андрей Ефимич и се смееше в ухото му. Това стесняваше доктора и му пречеше да мисли и да се съсредоточава.

По железницата пътуваха за икономия в трета класа, във вагон за непущачи. Половината от пътниците бяха поотбрани. Михаил Аверянич скоро се запозна с всички и минавайки от пейка на пейка, казваше високо, че не трябвало да се пътува по тия възмутителни железници. Наоколо било само мошеничество! Ех, друго нещо е да пътуваш на кон: измениш за един ден сто версти и после се чувстваш здрав и свеж. А нашите неплодородни години са от това, че пресушихме Пинските блата. Изобщо страшни неуредици. Той се горещеше, говореше високо и не оставяше другите да се обадят. Това безкрайно дрънкане, прекъсвано от висок смях и изразителни жестове, измори Андрей Ефимич.

„Кой от двама ни е лудият? – мислеше той с яд. – Аз ли, който гледам да не безпокоя с нищо пътниците, или тоя егоист, който мисли, че е по-умен и по-интересен от всички тук, и затова не оставя никого на мира?“

В Москва Михаил Аверянич сложи военен сюртук без пагони и панталони с червени кантове. Из града ходеше с военна фуражка и с шинел и войниците му отдаваха чест. Андрей Ефимич си мислеше сега, че този човек е пропилял всичко добро от дворянското, каквото е имал някога, и е запазил само лошото. Обичаше да му слугуват дори и когато това беше съвсем излишно. На масата пред него имаше кибрит и той го виждаше, но крещеше на прислужника да му подаде кибрит; пред

камериерката не се стесняваше да ходи по долни дрехи; на всички лакеи без разлика, дори и на старците, говореше на „ти“ и когато се разсърдеше, наричаше ги дръвници и глупаци. На Андрей Ефимич това държание се струваше отвратително, макар и дворянско.

Михаил Аверянич заведе приятеля си преди всичко при Иверската Св. Богородица. Той се моли горещо с поклони до земята и със сълзи и когато свърши, въздъхна дълбоко и каза:

– Макар и да не вярваш, някак си е по-спокойно, когато се помолеш. Целунете иконата, гълъбче.

Андрей Ефимич се смути и целуна иконата, а Михаил Аверянич издаде напред устните си и клатейки глава, се помолу шепнешком и на очите му пак се показаха сълзи. След това отидоха в Кремъл и гледаха там царя топ и царя камбана и дори ги попипаха, полюбуваха се на гледката към Замоскворечие, отбиха се в храма на Спасителя и в Румянцевия музей.

Обядваха в „Тестов“⁶. Михаил Аверянич дълго се вглежда в менюто, пригладжайки бакенбардите си, и каза с тон на чревоугодник, свикнал да се чувства в ресторантите като у дома си:

– Да видим с какво ще ни нахраните днес, ангеле мой!

6. Прочут ресторант в Москва преди революцията.

Глава 14

Докторът ходеше, гледаше, ядеше, пиеше, но имаше само едно чувство: яд срещу Михаил Аверянич. Искаше му се да си отдъхне от приятеля си, да избяга от него, да се скрие, а приятелят му смяташе за свой дълг да не го пуска нито на една крачка сам и да му доставя колкото е възможно повече развлечения. Когато нямаше какво да се гледа, той го забавляваше с разговори.

Два дни Андрей Ефимич търпя, но на третия заяви на приятеля си, че е болен и че иска да остане целия ден вкъщи. Приятелят каза, че в такъв случай и той ще остане. Наистина трябвало да си починат, защото инак нозете им нямало да издържат. Андрей Ефимич легна на дивана с лице към облегалото и със стиснати зъби слушаше приятеля си, който пламенно го уверяваше, че Франция бездруго рано или късно щяла да смаже Германия, че в Москва имало извънредно много мошеници и че по външния изглед на коня не можело да се съди за достойнствата му. Ушите на доктора почнаха да шумят, получи сърцебиене, но от деликатност не се решаваше да помоли приятеля си да излезе или да помълчи. За щастие на Михаил Аверянич дотегна да стои в стаята в хотела и следобед излезе да се поразходи.

Когато остана сам, Андрей Ефимич се отдаде на чувството на почивка. Колко приятно е да лежиш неподвижно на дивана и да съзнаваш, че си сам в стаята! Истинското щастие е невъзможно без самота. Падналият ангел е изменил на Бога навярно затова, защото е пожелал да бъде сам, нещо, което ангелите не познават. Андрей Ефимич искаше да мисли за онова, което беше видял и чул през последните дни, но Михаил Аверянич не излизаше от ума му.

„А той взе отпуск и замина с мене от приятелство и великодушие – мислеше докторът раздражен. – Няма по-лошо нещо от тая приятелска грижа. Той, струва ми се, е и добър, и великодушен, и веселяк, а е отегчителен. Непоносимо отегчителен. Ето на, има хора, които винаги говорят само умни и добри работи, но чувстваш, че са тъпи“.

През следните дни Андрей Ефимич казваше, че е болен, и не излизаше от хотела. Той лежеше с лице към стената и се измъчваше, когато приятелят му го забавляваше с разговори, или си почиваше, когато приятелят му отсъстваше. Ядосваше се на себе си, че беше заминал, и на приятеля си, който ставаше с всеки ден по-приказлив и по-

безцеремонен; все не сполучваше да настрои мислите си сериозно, възвишено.

„Сега усетих действителността, за която говореше Иван Дмитрич – мислеше той и се сърдеше на своята дребнавост. – Впрочем глупости... Ще се върна у дома и всичко ще тръгне постарому...“

И в Петербург същото: не излизаше по цели дни от стаята на хотела, лежеше на дивана и ставаше само да пие бира.

Михаил Аверянич през цялото време го подканваше да побързат за Варшава.

– Драги мой, за какво ще ходя там? – казваше Андрей Ефимич с умолителен глас. – Вървете сам, а на мене позволете да се върна! Моля ви се!

– За нищо на света! – протестираше Михаил Аверянич. – Варшава е изумителен град. В него прекарах петте най-щастливи години от живота си.

Андрей Ефимич не намери сила на характера да настоя на своето и с мъка на сърцето замина за Варшава. Тук не излизаше от хотела, лежеше на дивана и се ядосваше на себе си, на приятеля си, на лакеите, които упорито отказваха да разбират руски език, а Михаил Аверянич, както винаги здрав, бодр и весел, се разхождаше от сутрин до вечер из града и търсеше старите си познати. Няколко пъти не ношува в хотела. След една нощ, прекарана неизвестно къде, се прибра рано сутринта силно възбуден, червен и несресан. Дълго се разхожда от тъгъл до тъгъл, като мърмореше нещо под нос, сетне се спря и каза:

– Честта преди всичко!

След като походи още малко, се хвана за главата и произнесе с трагичен глас:

– Да, честта преди всичко! Проклетата да е минутата, когато за пръв път ми хрумна да замина за тоя Вавилон! Драги мой – обърна се той към доктора, – презирайте ме; аз загубих всичките си пари на карти! Дайте ми петстотин рубли!

Андрей Ефимич наброи петстотин рубли и мъком ги даде на приятеля си. Михаил Аверянич, все още огненочервен от срам и гняв, произнесе несвързано някаква ненужна клетва, сложи фуражката си и излезе. След два часа се върна, тръшна се в креслото, въздъхна шумно и каза:

– Честта е спасена! Да си заминем, приятелю! Нито една минута не искам да остана в тоя проклет град! Мошеници! Австрийски шпиони!

Когато приятелите се върнаха в своя град, беше вече ноември и улиците бяха покрити с дълбок сняг. Длъжността на Андрей Ефимич

беше заета от доктор Хоботов; той живееше в старото си жилище, защото чакаше да се върне Андрей Ефимич и да опразни болничното жилище. Грозната жена, която наричаше своя готвачка, живееше вече в едно от крилата на болницата.

Из града се разнасяха нови болнични клюки. Разправяха, че грозната жена се скарала с надзирателя и че той пълзял на колене пред нея да я моли за прошка.

Андрей Ефимич още първия ден след пристигането си трябваше да си търси жилище.

– Приятелю мой – плахо му каза началникът на пощата, – извинете за нескромния въпрос: с какви средства разполагате?

Андрей Ефимич преброи мълчаливо парите си и каза:

– Осемдесет и шест рубли.

– Не това ви питам – продума смутено Михаил Аверянич, който не разбра доктора. – Питам какви средства имате изобщо.

– Нали ви казвам: осемдесет и шест рубли... Нищо повече нямам.

Михаил Аверянич смяташе доктора за честен и благороден човек, но все пак подозираше, че има капитал поне двадесет хиляди. А сега, когато научи, че Андрей Ефимич е беден, че няма с какво да живее, той, кой знае защо, заплака и прегърна приятеля си.

Глава 15

Андрей Ефимич живееше в една къщичка с три прозореца към улицата, у еснафката Белова. В тая къщичка имаше само три стаи освен кухнята. Две от тях, с прозорци към улицата, заемаше докторът, а в третата и в кухнята живееха Дарюшка и еснафката с трите си деца. Понякога при хазайката идваше да ношува любовникът ѝ, пияница селянин, който буйстваше през нощта и докарваше до ужас децата и Дарюшка. Когато той идваше и седнал в кухнята, започваше да иска водка, на всички ставаше много тясно и докторът от жалост прибираще разплаканите деца, слагаше ги да спят на пода и това му доставяше голямо удоволствие.

Той ставаше както по-рано в осем часа и след чая сядаше да чете старите си книги и списания. За нови нямаше вече пари. Дали защото книгите бяха стари, или може би защото обстановката се бе променила, четенето вече не го увличаше дълбоко и го уморяваше. За да не прекарва времето си безцелно, той съставяше подробен каталог на книгите си и залепваше на кориците им етикетчета и тая механична бавна работа му се струваше по-интересна от четенето. Еднообразната старателна работа приспиваше по необясним начин мислите му, той не мислеше за нищо и времето минаваше бързо. Дори да стои в кухнята и да бели с Дарюшка картофи или да чисти гречньовия булгур от елда, му се струваше интересно. В събота и в неделя ходеше на църква. Изправен до стената и зажумял, слушаше пеенето и мислеше за баща си, за майка си, за университета, за религиите; на душата му ставаше спокойно и тъжно и излизайки от църква, съжаляваше, че службата е свършила толкова скоро.

Два пъти ходи в болницата при Иван Дмитрич, за да поприказва с него. Но и двата пъти Иван Дмитрич беше необикновено възбуден и зъл; той молеше да го оставят на мира, защото отдавна му били дотегнали празните приказки, и казваше, че за всичките си страдания искал от проклетите подли хора само една награда – да бъде затворен в отделна килия. Нима му отказват дори това? И двата пъти, когато Андрей Ефимич се сбогува с него и му пожела лека нощ, той се озъби:

– По дяволите!

И Андрей Ефимич не знаеше сега – да отиде ли трети път или не. А му се искаше да отиде.

По-рано следобед Андрей Ефимич се разхождаше из стаите и

мислеше, а сега от обяда до вечерния чай лежеше на дивана с лице към стената и се отдаваше на дребнави мисли, които по никакъв начин не можеше да надвие. Обидно му беше, че за цялата му над двадесетгодишна служба не му бяха дали нито пенсия, нито еднократна помощ. Наистина той не беше служил честно, но нали пенсия се дава на всички чиновници без разлика – честни или не. Съвременната справедливост се състои тъкмо в това, че с чинове, ордени и пенсия се награждават не нравствените качества и способностите, а изобщо службата, каквато и да е била тя. Защо тогава само той да правеше изключение? Нямаше никакви пари. Срамуваше се да минава край бакалницата и да гледа хазайката си. За бира дължат вече тридесет и две рубли. На еснафката Белова също са задължнели. Тайно от него Дарюшка продава стари дрехи и книги и лъже хазайката, че докторът щял да получи скоро много пари.

Той се сърдеше сам на себе си, че беше похарчил за пътуването хилядата рубли, които бе спестил. Колко работи биха му свършили сега тия пари! Ядосваше се, че не го оставят на мира хората. Хоботов смяташе за свой дълг да навещава понякога болния си колега. Всичко в него беше неприятно на Андрей Ефимич: и ситото му лице, и противният му снизходителен тон, и думата „колега“, и високите му ботуши; а най-неприятното беше, че смяташе за свой дълг да лекува Андрей Ефимич и мислеше, че наистина го лекува. При всяко свое идване донасяше стъклото с калиев бромид и хапове за разслабване.

Михаил Аверянич също смяташе за свой дълг да спохожда приятеля си и да го развлича. Той влизаше всеки път при Андрей Ефимич с престорена непринуденост, смееше се пресилено и започваше да го уверява, че днес изглежда отлично и че здравето му, слава Богу, се подобрявало, и от това можеше да се заключи, че смяташе положението на своя приятел за безнадеждно. Той още не беше платил варшавския си дълг, потискаше го тежък срам, беше напрегнат и затова се стараше да се смее по-шумно и да разказва по-смешно. Неговите анекдоти и разкази изглеждаха сега безкрай и измъчваха както Андрей Ефимич, така и него самия.

В негово присъствие Андрей Ефимич обикновено лягаше на дивана с лице към стената и слушаше, като стискаше зъби; върху душата му се стелеше на пластове утайка и след всяко посещение на приятеля си той чувстваше, че тази утайка става все по-висока и като че ли се приближава към гърлото му.

За да заглуши дребнавите си чувства, бързаше да мисли, че и той самият, и Хоботов, и Михаил Аверянич трябва рано или късно да

загинат, без да оставят в природата дори следа. Ако си въобразим, че след милион години край земното кълбо ще прелети в пространството някой дух, той ще види само глина и голи скали. Всичко – и културата, и нравственият закон – ще загине и дори не ще обрасне с репей. Какво значение имат тогава срамът пред бакалина, нищожният Хоботов, досадното приятелство на Михаил Аверянич? Всичко това са глупости и празни работи.

Но такива разсъждения вече не помагаха. Щом си представяше земното кълбо след милион години, иззад голата скала се показваше Хоботов с високи ботуши или Михаил Аверянич с напрегнатия си смях и дори се чуваше свенливият му шепот: „А варшавския си дълг, гълъбче, ще ви платя тия дни... Непременно“.

Глава 16

Веднъж Михаил Аверянич пристигна следобед, когато Андрей Ефимич лежеше на дивана. Случи се така, че в същото време дойде и Хоботов с калиев бромид. Андрей Ефимич се надигна тежко, седна и се опря с двете си ръце на дивана.

– Днес, драги мой – започна Михаил Аверянич, – лицето ви има много по-добър цвят, отколкото вчера. Вие сте юнак! Ей Богу, юнак!

– Време е, време е да се поправите, колега – каза Хоботов с прозявка. – Сигурно това протакане е дотегнало и на вас.

– И ще се поправим! – каза весело Михаил Аверянич. – Още сто години има да живеем! Така си е то!

– Сто не сто, но двадесет ще изкарате още – утешаваше го Хоботов. – Нищо, нищо, колега, не се отчайвайте... Стига сте ни мамили...

– Още не се предаваме! – засмя се Михаил Аверянич и потупа приятеля си по коляното. – Още не се предаваме. Идното лято, ако е рекъл Господ, ще отидем на Кавказ и ще го обиколим целия на кон – хоп, хоп, хоп! А като се върнем от Кавказ, току-виж, ще погуляем и на сватба – Михаил Аверянич смигна лукаво. – Ще ви оженим, приятелче... ще ви оженим...

Андрей Ефимич изведнъж усети, че утайката се доближава до гърлото му; сърцето му страшно се разтуптя.

– Това е пошло! – каза той, като се изправи бързо и отиде до прозореца. – Нима не разбирате, че говорите пошлости?

Искаше да продължи меко и вежливо, но пряко волята си изведнъж стисна юмруци и ги вдигна над главата си.

– Оставете ме! – извика с някакъв особен глас, зачервен и цял разтреперан. – Вън! И двамата вън, и двамата!

Михаил Аверянич и Хоботов станаха и се вгледаха втречено в него, отначало с учудване, сетне със страх.

– И двамата вън! – продължаваше да вика Андрей Ефимич. – Тъпи хора! Глупави хора! Не ми трябва нито приятелството ви, нито твоите лекарства, тъпи човече! Пошлост! Гадост!

Хоботов и Михаил Аверянич се спогледаха смутено, тръгнаха заднишком към вратата и излязоха в антрето. Андрей Ефимич грабна стъклото с калиевия бромид и го захвърли подире им; на прага стъклото се счупи със звън.

– Вървете по дяволите! – извика той с плачевен глас, като се завтече в антрето. – По дяволите!

След излизането на гостите Андрей Ефимич, разтреперан като от треска, легна на дивана и дълго още повтаря:

– Тъпи хора! Глупави хора!

Когато се успокои, преди всичко му мина през ума, че горкият Михаил Аверянич сега сигурно се срамува страшно и му е тежко на душата и че всичко това е ужасно. Никога досега не беше се случвало подобно нещо. Де са тогава умът и тактът? Де са проумяването на нещата и философското спокойствие?

Цяла нощ докторът не можа да заспи от срам и от яд на себе си, а на сутринта към десет часа отиде на пощата и се извини на началника.

– Да не си спомняме какво стана – каза с въздишка трогнатият Михаил Аверянич и му стисна здраво ръката. – Който спомене за старото, очите му да изтекат. Любавкин! – извика той толкова високо, че всички пощальони и посетители трепнаха. – Дай стол! А ти почакай! – викна той на една проста женица, която му протягаше през гишето препоръчително писмо. – Не виждаш ли, че имам работа? Да забравим миналото – продължи той нежно, като се обърна към Андрей Ефимич. – Седнете, моля ви се, драги мой.

Мълчаливо поглади коленете си и след около минута каза:

– Аз и не помислих да ви се докача. Болестта не е шега, разбирам. Вчера вашият припадък ни изплаши с доктора и след това дълго говорихме за вас. Драги мой, защо не искате да помислите сериозно за болестта си? Нима бива така? Извинете за приятелската откровеност – зашепна Михаил Аверянич, – вие живеете в най-неблагоприятна обстановка: теснотия, нечистотия, няма кой да се грижи за вас, нямате средства да се лекувате... Драги мой приятелю, ние заедно с доктора ви се молим от все сърце, послушайте нашия съвет: постъпете в болницата! Там и храната е силна, и ще се грижат за вас, и ще ви лекуват. Евгений Фьодорич, макар и да е моветон⁷, между нас казано, си знае работата, в него можете да имате пълно доверие. Той ми даде дума, че ще се погрижи за вас.

Андрей Ефимич се трогна от искреното съчувствие и от сълзите, които изведнъж заблестяха по бузите на началника на пощата.

– Уважаеми, не вярвайте! – зашепна той, като притисна ръка до сърцето си. – Не им вярвайте! Това е лъжа! Моята болест е само в това,

7. От mauvais ton (фр.) – грубиян, невъзпитан.

че за двадесет години намерих в целия град само един умен човек, но и той е луд. Няма никаква болест, а просто съм попаднал в омагьосан кръг, от който няма изход. Все ми е едно, аз съм готов на всичко.

– Постъпете в болницата, драги мой.

– Все ми е едно, ако ще и в затвора.

– Обещайте ми, гълъбче, че ще слушате за всичко Евгений Фьодорич.

– Добре, обещавам. Но, повтарям, уважаеми, попаднал съм в омагьосан кръг. Сега всичко, дори искреното съчувствие на моите приятели, клони към едно – към моята гибел. Аз загивам и имам мъжеството да съзнавам това.

– Гълъбче, ще оздравеете.

– Какъв смисъл има да го казвате? – отвърна Андрей Ефимич с раздрознение. – Едва ли има човек, който към края на живота си да не изпитва същото, което изпитвам аз сега. Когато ви кажат, че имате нещо като болни бъбреци или увеличено сърце, и започнете да се лекувате, или ви кажат, че сте луд или престъпник, тоест, с една дума, когато хората изведнъж насочат вниманието си към вас, знайте, че сте попаднали в омагьосан кръг, от който няма вече да излезете. Ще се мъчите да излезете и още повече ще се забъркате. Предайте се, защото никакви човешки усилия вече не ще ви спасят. Тъй ми се струва.

През това време пред гишето се трупаша хора. За да не пречи, Андрей Ефимич стана и почна да се сбогува. Михаил Аверянич го накара да му даде още веднъж честна дума и го придружи до външната врата.

Същия ден надвечер при Андрей Ефимич се яви неочаквано Хоботов с полушубка и високи ботуши и каза с такъв тон, като че ли вчера не беше се случило нищо:

– Аз идвам при вас по работа, колега. Дойдох да ви поканя: желаете ли да дойдете с мене на консилиум, а?

Смятайки, че Хоботов иска да го разсее с разходка или наистина да му даде възможност да спечели някоя пара, Андрей Ефимич се облече и излезе с него. Той се радваше, че може да заглади вчерашната си вина и да се сдобри с него, и в душата си беше благодарен на Хоботов, който дори не спомена за вчерашното и, както изглежда, го щадеше. От тоя некултурен човек мъчно можеше да се очаква такава деликатност.

– Ами къде е вашият болен? – попита Андрей Ефимич.

– При мене в болницата. Отдавна ми се искаше да ви го покажа... Извънредно интересен случай.

Влязоха в болничния двор и след като обиколиха главния корпус,

упътиха се към пристройката, дето се намираха умопобърканите. И всичко това, кой знае защо, мълчаливо. Когато влязоха в пристройката, Никита както винаги скочи и застана мирно.

– Тук един има усложнение в белия дроб – каза полугласно Хоботов, влизайки с Андрей Ефимич в стаята. – Вие почакайте тук, аз ей сега ще се върна. Ще отида само за стетоскопа.

И излезе.

Глава 17

Мръкваше се вече. Иван Дмитрич лежеше на леглото си, забил лице във възглавницата; паралистикът, седнал неподвижно, тихо плачеше и мърдаше устни. Дебелият селянин и някогашният сортировач спяха. Беше тихо.

Андрей Ефимич седеше на леглото на Иван Дмитрич и чакаше. Но мина около половин час и вместо Хоботов в стаята влезе Никита, който държеше, хванал с двете си ръце, халат, долни дрехи и чехли.

– Заповядайте да се облечете, ваше високоблагородие – каза той тихо. – Ето вашето легло, заповядайте тук – и посочи един празен, очевидно току-що донесен креват. – Нищо, ще даде Бог, ще оздравеете.

Андрей Ефимич разбра всичко. Без да каже дума, премина към посочения от Никита креват и седна; виждайки, че Никита стои и чака, той се съблече гол и му стана срамно. Сетне облече болничните дрехи; долните гащи бяха много къси, ризата дълга, а халатът миришеше на пушена риба.

– Ще оздравеете, ще даде Бог – повтори Никита.

Взе с две ръце дрехите на Андрей Ефимич, излезе и затвори вратата след себе си.

„Все едно... – мислеше Андрей Ефимич, като се загъваше срамежливо в халата и чувстваше, че в новото си облекло прилича на арестант. – Все едно... Все едно, било фрак, било мундир, било тоя халат...“

Но какво стана с часовника му? Ами бележникът в страничния джоб? А цигарите? Къде занесе Никита дрехите? Сега може би чак до смъртта му няма да му се случи да сложи панталони, жилетка и обувки. Всичко това е някак чудновато и дори необяснимо на първо време. Андрей Ефимич и сега беше убеден, че между къщата на еснафката Белова и стая №6 няма никаква разлика, че всичко на тоя свят е празна работа и суета на суетите, а все пак ръцете му трепереха, нозете изстиваха и му ставаше страшно от мисълта, че скоро Иван Дмитрич ще се събуди и ще го види по халат. Той стана, разходи се и пак седна.

Ето че седя вече половин час, час и му дотегна мъчително; нима може да живее тук ден, седмица и дори година като тия хора? Ето седя, разходи се и пак седна; може да отиде и да погледне през прозореца и пак да се разходи от единия ъгъл до другия. А после? Да седи така през цялото време като истукан и да мисли? Не, това едва ли е възможно.

Андрей Ефимич легна, но веднага стана, изтри с ръка студената пот от челото си и почувства, че цялото му лице замириса на пушена риба. Пак се разходи.

– То е някакво недоразумение... – продума той, като разтвори ръце в недоумение. – Трябва да се обясни, тук има недоразумение...

В това време се събуди Иван Дмитрич. Той седна и подпря бузи с юмруци. Плю. Сетне погледна лениво доктора и като че ли отначало не разбра нищо; но скоро сънливото му лице стана зло и подигравателно.

– Аха, и вас ви вкараха тук, миличък! – каза с пресипнал от спането глас и присви едното си око. – Много се радвам. Досега вие пиехте кръв от хората, а сега от вас ще пият. Отлично!

– То е някакво недоразумение... – рече Андрей Ефимич, уплашен от думите на Иван Дмитрич; сви рамене и повтори: – Недоразумение някакво...

Иван Дмитрич отново плю и легна.

– Проклет живот! – измърмори той. – И горчивото и обидното е, че този живот ще се свърши не с награда за страданията, не с апотеоз както в опера, а със смърт, ще дойдат слугите и ще те помъкнат мъртъв за ръцете и за краката в зимника. Брр! Но нищо... Затова пък на оня свят ние ще се радваме... Аз ще се явявам тук от оня свят като призрак и ще плаша тия гадове. Ще ги накарам да им побелее косата.

Върна се Мойсейка и като видя доктора, протегна ръка:

– Дай една копейка!

Глава 18

Андрей Ефимич се отстрани до прозореца и погледна полето. Мръкваше се вече и на хоризонта отдясно изгряваше студена червена луна. Близо до болничния стобор, на не повече от двеста метра, имаше висока бяла къща, обградена с каменна стена. Това беше затворът.

„Ето я действителността!“ – помисли той и му стана страшно.

Страшни бяха и луната, и затворът, и гвоздеите по стобора, и далечният пламък във фабриката, където изгаряха кости. Зад него се чу въздишка. Андрей Ефимич се обърна и видя един човек с бляскави звезди и с ордени по гърдите, който се усмихваше и лукаво му смигаше. И това също му се стори страшно.

Андрей Ефимич си казваше, че в луната и в затвора няма нищо особено, че и психически здравите хора също носят ордени и че всичко с време ще изгние и ще се превърне в пръст, но изведнъж го обзе отчаяние, той хвана с две ръце решетката и я разтърси с всичката си сила. Здравата решетка не поддаде.

Сетне, за да не бъде толкова страшно, се доближи до леглото на Иван Дмитрич и седна.

– Аз паднах духом, драги мой – измърмори той разтреперан, като бършеше студената си пот. – Паднах духом.

– А вие пофилософствайте – каза подигравателно Иван Дмитрич.

– Боже мой, Боже мой... Да, да... Вие казахте веднъж, че в Русия нямамо философия, но всички философствали, дори и дребосъкът. Но нали философстването на дребосъка не вреди никому – каза Андрей Ефимич с такъв тон, като че искаше да заплаче и да го умилостави. – Защо е тогава, драги мой, тоя злораден смях? И как да не философства тоя дребосък, ако е незадоволен? За умния, образован, горд, свободолюбив човек, който е подобие божие, няма друг изход, освен да стане прост лекар в някое нечисто, глупаво градче и цял живот вендузи, пияници, си-напи. Шарлатанство, ограниченост, пошлост! О, Боже мой!

– Вие дрънкате глупости. Ако ви е било противно да станете прост лекар, да бяхте станали министър.

– Никъде, никъде не мога. Слаби сме ние, драги... Аз бях равнодушен, разсъждавах бодро и здраво, а щом животът ме докосна грубо, веднага паднах духом... прострация... Слаби сме, негодни сме... И вие също, драги мой. Вие сте умен, благороден, всмукали сте с майчиното

мляко великодушни пориви, но щом сте стъпили в живота, уморили сте се и сте се разболели... Слаби, слаби!

Още нещо необоримо освен страха и чувството на оскърбление непрестанно измъчваше Андрей Ефимич, след като се мръкна. Най-после се досети, че му се иска да пие бира и да пуши.

– Ще изляза от тук, драги мой – каза той. – Ще кажа да донесат тук светлина... Не мога така... не съм в състояние...

Андрей Ефимич отиде до вратата и я отвори, но Никита веднага скочи и му прегради пътя.

– Къде отивате? Не бива, не бива! – каза той. – Време е да спите!

– Аз само за една минутка, ще се разходя из двора – смая се Андрей Ефимич.

– Не бива, не бива, не е позволено. Сам знаете.

Никита тръшна вратата и я натисна с гърба си.

– Но ако изляза от тук, кому ще стане нещо от това? – попита Андрей Ефимич и сви рамене. – Не разбирам! Никита, аз трябва да изляза! – каза той с трепнал глас. – Трябва!

– Не създавайте безредие, не е хубаво това! – отвърна наставнически Никита.

– Това на нищо не прилича! – извика изведнъж Иван Дмитрич и скочи. – Какво право има той да не ни пуска? Как смеят те да ни държат тук? В закона, струва ми се, е казано ясно, че никой не може да бъде лишен от свобода без съд! Това е насилие! Произвол!

– Разбира се, произвол! – каза Андрей Ефимич, насърчен от вика на Иван Дмитрич. – Аз трябва, имам нужда да изляза! Той няма право! Пусни ме, на тебе ти казвам!

– Чуваш ли, тъпо говедо? – изкрещя Иван Дмитрич и заудря с юмрук по вратата. – Отвори, защото инак ще изкъртят вратата. Касапин!

– Отвори! – извика Андрей Ефимич, цял разтреперан. – Заповядвам ти!

– Поприказвай още! – отговори зад вратата Никита. – Поприказвай!

– Поне иди да повикаш Евгений Фьодорич! Кажу ми, че аз го моля да дойде... за минутка.

– Утре той сам ще дойде.

– Никога няма да ни пуснат! – продължи през това време Иван Дмитрич. – Ще ни уморят тук! О, Господи, нима наистина на оня свят няма ад и тия негодници ще бъдат простени? Къде е тогава справедливостта? Отвори, негоднико, задушавам се! – извика той с пресипнал глас и натисна вратата с тялото си. – Ще ти смачкам главата! Убийци!

Никита отвори бързо вратата, грубо, с две ръце и с коляно отблъсна Андрей Ефимич, сетне замахна и го удари с юмрук по лицето. На Андрей Ефимич се стори, че грамадна солена вълна го заля през главата и го повлече към кревата; в действителност в устата му беше солено; сигурно от зъбите му течеше кръв. Като че искаше да изплува, той размаха ръце и се улови за нечий креват и в същото време усети, че Никита го удари два пъти по гърба.

Иван Дмитрич силно извика. Сигурно биеха и него.

Сетне всичко стихна. Слаба лунна светлина минаваше през решетката и сянката на пода приличаше на мрежа. Беше страшно. Андрей Ефимич легна и затаи дъх; с ужас чакаше, че ще го ударят още веднъж. Като че някой беше взел сърп, беше го забил в него и няколко пъти го бе завъртял в гърдите и в червата му. От болка захапа възглавницата и стисна зъби и изведнъж в главата му сред хаоса ясно се мярна страшната, непоносима мисъл, че точно такава болка са били принудени да изпитват години наред, ден след ден тия хора, които сега при лунната светлина изглеждаха като черни сенки. Как така се случи повече от двадесет години той да не знаеше и да не искаше да знае това? Той не е знаел, не е имал представа за болката, значи не е виновен, но съвестта, също така непримирима и груба като Никита, го накара да се смрази от тила до петите. Той скочи, искаше да извика с всички сили и да се завтече по-скоро да убие Никита, сетне – Хоботов, надзирателя и фелдшера, сетне себе си, но от гърдите му не излезе нито звук и нозете му не го слушаха; задушавайки се, той дръпна на гърдите си халата и ризата, скъса ги и се строполи на кревата без съзнание.

Глава 19

На другия ден сутринта го болеше глава, ушите му бучаха и целият беше отпаднал. Не се срамуваше да си спомня за вчерашната слабост. Вечерта беше малодушен, страхуваше се дори от луната, искрено изказваше чувства и мисли, каквито дори не бе подозирал по-рано у себе си. Например мислите за незадоволеността на философстващия дребосък. Но сега му беше все едно.

Той не яде, не пи, лежеше неподвижно и мълчеше.

„Все ми е едно – мислеше си, когато му задаваха въпроси. – Няма да отговарям... Все ми е едно“.

Следобед дойде Михаил Аверянич и му донесе четвърт фунт чай и един фунт мармалад. Дарюшка също идва и цял час стоя до кревата му с израз на тъпа скръб на лицето си. Посети го и доктор Хоботов. Той донесе стъкло с калиев бромид и заповяда на Никита да покади в стаята с някое благовоние.

Привечер Андрей Ефимич умря от апоплектичен удар. Първо усети разтърсващи го студени тръпки и гадене; стори му се, че нещо отвратително прониква в цялото му тяло, дори и в пръстите, разля се от стомаха към главата и заля очите и ушите му. Призеленя му пред очите. Андрей Ефимич разбра, че е дошъл краят, и си спомни, че Иван Дмитрич, Михаил Аверянич и милиони хора вярват в безсмъртието. Ами ако то съществува? Но не му се искаше безсмъртие и той мисли за него само един миг. Стадото елени, необикновено хубави и грациозни, за които беше чел вчера, препусна край него, сетне простата женица му протегна ръката си с препоръчано писмо... Каза нещо Михаил Аверянич. После всичко изчезна и Андрей Ефимич се унесе навеки.

Дойдоха болничните слуги, взеха го за ръцете и за краката и го занесоха в параклиса. Там той лежеше на масата с отворени очи и през нощта луната го осветяваше. На сутринта дойде Сергей Сергеич, набожно се помоли пред распятието и затвори очите на бившия си началник.

Един ден по-късно Андрей Ефимич бе погребан. На погребението бяха само Михаил Аверянич и Дарюшка.

Антон Павлович Чехов
Палата № 6, 1892

Сканиране, разпознаване и редакция: NomaD, 2009
Издание: Антон Павлович Чехов. Дамата с кученцето (сборник). Издателство „Труд“

Свалено от „Моята библиотека“ [<http://purl.org/NET/mylib/text/11145>]